

נה

תרומת זרע

רקע רפואי¹

הגדרה

תרומת זרע - מתן זרע לצורך הפריית ביצית או ביציות של אישה שאינה אשתו של נותן הזרע.

השימוש בזרע להפריה נעשה באמצעים רפואיים, בהזרעה מלאכותית או בהפריה חוץ גופית של הביציות, ללא קיום יחסי מין.

מבחינה רפואית המצבים שבהם מציעים אפשרות של שימוש בתרומת זרע הם מצבים של היעדר תאי זרע (אזוספרמיה – Azoospermia)² או מצבים שיש בהם מניעה רפואית להשתמש בזרע בעלה של האישה. מצבים רפואיים כאלה עשויים לנבוע לרוב מבעיות גנטיות שבהן יש סבירות גבוהה שהפריה עם זרע הגבר הנושא מטען גנטי פגום תביא ללידת וולד חולה³.

1. בכתיבת הרקע הרפואי נעזרנו בד"ר רענן טל.

2. במצבים של אזוספרמיה פונים רוב הזוגות תחילה לניתוחים להפקת זרע מהאשכים או מיותרת האשך כדי לאפשר בכל זאת הפריה מזרע הבעל, כפי שהובא לעיל, פרק נד - 'ביופסיה של האשך או דיקור האשך', מעמ' 414 ואילך. אך אם ניתוחים אלו לא צלחו ולא נמצאו תאי זרע, הפתרון החליפי הרפואי הוא שימוש בתרומת זרע.

3. במצבים כאלה קיימת היום אפשרות לברירת קדם העוברים התקינים באמצעות תהליך של אבחון גנטי טרום השרשתי (PGD), כפי שהובא לעיל, פרק נ - 'ברירת עוברים למניעת מחלות גנטיות (PGD)' מעמ' 362 ואילך.

בשימוש בזרע מתורם זר חובה להקפיד ולברר על אודות בריאותו של התורם מבחינה גנטית וזיהומית, כדי למנוע העברת מחלות תורשתיות וזיהומיות לאישה הנתרמת ולוולד. כמו כן יש להקפיד על רישום מדויק של נתוני התורם, כדי לאפשר מעקב וביקורת, בייחוד אם יהיה צורך רפואי לטפל בילד, וכדי למנוע נישואי עריות. בשנת תשמ"ו (1986) הוטל איסור כללי על שימוש בזרע טרי של תורם בגלל חשש מפני איידס. הדרישה היא להקפיד ארע נתרם למשך חצי שנה, ולוודא שתורם הזרע איננו חולה באיידס. במדינת ישראל ובמדינות רבות יש כיום חיסיון משפטי לתורם הזרע.

תרומת זרע – דיון הלכתי ראשוני

בניגוד לשאר הפרקים בספר פוע"ה, ההלכות שיובאו בפרק זה הן רק איסוף וסידור הפסיקה ההלכתית הקיימת, אך אין בהן משום פסיקה מעשית, עקב חומרת הנושא, מורכבותו ורגישותו ההלכתית. אם מתעוררת שאלה מעשית, יש לשאול פוסק מובהק כיצד לנהוג.

א. יש שלמדו מהפסוק 'וְאֵל אִשְׁתְּ עַמִּיתָּ לֹא תִתֵּן שְׂכָבְתָּ לְזָרַע לְטִמְאָה בָּהּ',⁴ שיש בתרומת זרע איסור גילוי עריות מן התורה.⁵ לדעתם האיסור הוא על עצם קליטת הזרע האסור, ולא דווקא בדרך קליטתו, ועיקר האיסור הוא כיוון שלא ייודע למי שייך הזרע.⁶ אך רוב הפוסקים סבורים שעיקר איסור גילוי עריות הוא במעשה הבעילה האסורה והנאת

עדיין ייתכנו מקרי קצה שבהם יש סבירות גבוהה לבעיה גנטית שטרם נמצא לה פתרון בשיטה זו. הערת ד"ר רענן טל - כאשר הגבר נושא מחלה זיהומית שעלולה לעבור בזרע, לדוגמה, כשהוא נושא את נגיף האיידס (HIV), אפשר לשטוף את הזרע ואין מניעה להשתמש בזרע הגבר לטיפולי פוריות לאחר שהזרע עבר הכנה מתאימה.

התייחסות למצבים נוספים של בעיות בזרע שלא מאפשרות הפריה תקינה שגרמו בעבר להפניית זוגות לתרומת זרע כגון אספרמיה (Aspermia) - העדר מירוק (פליטת נוזל זרע), ונקרוספרמיה (Necropermia) - מצב שבו כל תאי הזרע מתים, תובא באוצר המושגים, ערך **אזוספרמיה**.

4. ויקרא יח, כ.

5. בני אהובה, הלכות אישות, פרק טו, ד. שו"ת מערכי לב, סימן עג. הרב עובדיה הדאיה, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קלו-קלז, הובא בשו"ת ישכיל ענדי, חלק ה, אבן העזר, סימן י. הרב יואל טיטלבוים מסאטמר, המאור, אב תשכ"ד, עמ' 3-13, שם, אלול תשכ"ד, עמ' 3-5, וכן בשו"ת דברי יואל, סימן קז-קי. ולשיטתו אף נאסרת לבעלה עקב כך. הרב מ' מאירי, 'בנידון הזרעה מלאכותית', הפרדס, שבט תשט"ז, עמ' 14-17. בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן כז; חלק ט, סימן נא, פרק ד; וכן בחלק יג, סימן צז; ובשו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יד, אות י, חששו לטעם זה אך לא בתורת ודאי.

לפי שו"ת שבט הלוי (חלק ג, סימן קעה) האיסור הוא איסור עשה, משום "וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ" (בראשית, ב, כד) - ולא באשת חברו (סנהדרין נח, א), ובאותה מידה גם האישה יכולה לקבל זרע אך ורק מבעלה ולא מאדם אחר.

6. ראה פירוש הרמב"ן על הפסוק 'וְאֵל אִשְׁתְּ עַמִּיתָּ', המצוטט כאן, ובספר החינוך, מצווה לה. הרב יואל טיטלבוים (שם) סבור שהחיוב הוא של מיתה וזכרת, אך בשבט הלוי (שם) דחה דבריו. וראה עוד השופט משה דרורי, 'הנדסה גנטית', תחומין א (תשמ"ב), עמ' 289-290, וכן מאמרו 'הזרעה מלאכותית ודיני הניאוף - היבטים הלכתיים', תורה ומדע, י: 1984, עמ' 28-36.

הביאה, ולכן אין איסור גילוי עריות מן התורה בהכנסת זרע זר לרחם אשת איש שלא בדרך כל הארץ.⁷

ב. אכן, גם לשיטת הסוברים שאין איסור גילוי עריות מן התורה בהכנסת זרע זר לרחם אשת איש, אוסרים הם תרומת זרע מיהודי מטעמים שונים.⁸ חלק מהטעמים כוללים איסור הזרעה מלאכותית מכל תורם זר, וחלק מהטעמים מיוחדים לאיסור תרומת זרע מיהודי, כפי שיפורט להלן.

בעיות רוחניות

"וּבְרוּתִי מִכֶּם הַמְּדִידִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי" (יחזקאל כ, לח) – אלו ... בני ערבוביא.

נדרים כ, ב⁹

חז"ל ביארו מדוע גרושה או אלמנה צריכות להמתין שלושה חודשים טרם שיינשאו שוב: הפסוק "לְהִיטּוֹת לָךְ לְאֱלֹהִים וּלְזַרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ"¹⁰ מלמד שצריך להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני.¹¹ רש"י¹² מפרש: "שאין השכינה שורה אלא על הוודאים, שזרעו מיוחס אחריו, והכי נמי קיימא לן בנדרים: "וּבְרוּתִי מִכֶּם הַמְּדִידִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי" – אלו בני ערבוביא."

7. שו"ת עמק הלכה, חלק א, סימן סח. שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, סימן יט. שו"ת שרידי אש, חלק א, סימן עט. שו"ת מנחם משיב, חלק ב, סוף סימן כו. הרב חיים מעדניק, 'הזרעה מלאכותית', הפרדס, ניסן תשי"ג, עמ' 1-3. הרב אליהו מאיר בלאך, 'בענין הזרעה מלאכותית', הפרדס, סיון תשי"ג, עמ' 1-3. שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן א, אות ט; שם, חלק ח, אבן העזר, סימן כא, אות ג. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קמה, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ב-ג), סימן ככד. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן י; שם, סימן עא; שם, חלק ב, סימן יא. הרב בנציון פירר, 'בענין פריון מלאכותי', נועם ו (תשכ"ב), עמוד רצו. הוכחותיהם: מדברי רבנו פרץ (הובאו בבית חדש, יורה דעה, קצח. ראה פרופ' שמחה עמנואל, 'נוסחאות מכתב יד של תשובת רבנו פרץ מקורביל והשלכותיהן לדין הזרעה מלאכותית', העמיק תמוז תשע"א, עמ' 31-38) - "כיוון שאין כאן ביאת איסור, הוולד כשר לגמרי, אפילו תתעבר משכבת זרע של זר". מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין, פרק ז, משנה ד), "שאינן לשכבת זרע בעריות שום סרך לענין עונשין". מדין נשים המסוללות זו בזו שאסור רק משום פריצות, אבל אינה נאסרת מדין זונה (יבמות עו, א), ופירשו חלק מהראשונים (ריב"ן בתוספות, שם, ד"ה 'מסוללות') שהן מכניסות זו בזו הזרע שקיבלו מבעליהן. הרב יואל טיטלבוים (שם) דחה את ההוכחה מדברי רבנו פרץ, בטענה שאין להשוות בין נתעברה ממילא משכבת זרע של אחר ללא ידיעה כלל, לבין מי שעשתה מעשה במודע כדי להתעבר מזרע של אדם אחר.

הרב יוסף אליהו הענקין ('הזרעה מלאכותית', המאור, תשרי-חשון תשכ"ה, עמ' 9-10, ובתשובות איברא, סימן עג) כתב שאף על פי שאין איסור של גילוי עריות בתרומת זרע, קרוב הדבר שתורומת זרע נכללת באיסור "לא תהיה קדשה" (דברים כג, יח).

8. אמנם בשו"ת שמ"ש ומגן (חלק ב, אבן העזר, סימן מב), כשהתייחס למעמדו של ילד שנולד מתרומת זרע מיהודי, כתב שאין איסור, אלא שיש לדאוג שלא ישא אחותו מאביו. אך למעשה, אסר תרומת זרע מיהודי והתיר אך ורק תרומת זרע מגוי, וכך כתב במפורש (שם, חלק ד, אבן העזר, סימן לח), וכך גם הורה בכתב פעמים רבות לרבני פוע"ה ולזוגות שנשלחו אליו. רפואה, הלכה וכוונות התורה, עמ' 213, ד.

ראה גם אוצר הפוסקים, סימן כ, ס"ק יא, אות ט.

9. רש"י (שם, ד"ה 'בני ערבוביא') מפרש: שבא על אישה אחת בין הנשים, ואין ידוע על איזו מהן בא, והפגם בוולד קיים גם אם שתיהן נשיו, וקל וחומר אם אין ידוע מי האב. הפסוק נדרש על בני תשע מידות בכלל, ראה לעיל, פרק כו - 'חיי האישות בין בני הזוג', בפסקה 'בני תשע מידות', עמ' 61-63.

10. בראשית יז, ז.

11. יבמות מב, א.

12. שם, ד"ה 'ולזרעך'.

ילד הנולד מאב בלתי מזוהה יש בו פגם רוחני. רבנו נסים כותב¹³: "לפי שיש צד עבירה ביצירתו, הוּו מורדים ופושעים"¹⁴.

בנוסף לכך, אם ההזרעה המלאכותית נעשתה מזרעו של גוי, יש החוששים שמא יש פגם נשמתי בזרעו של גוי¹⁵. בגמרא¹⁶ נאמר: אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על משפחות מיוחסות בישראל, שנאמר: "בַּעַת הַהִיא נָאֵם ה' אֱלֹהֵי לְכָל מִשְׁפָּחוֹת יִשְׂרָאֵל"¹⁷ – 'לכל ישראל' לא נאמר, אלא – 'לכל משפחות'. וכמו שפרש רש"י¹⁸: משפחות שהם ישראלים גמורים.

ויש שהורו שבמקום צורך אין צריך לחשוש לפגם נשמתי בהזרעה מלאכותית מזרע גוי, שכן דינו של הולד כמי שאין לו אב כלל¹⁹.

בעיות מוסריות

זהו מעשה תועבה ומעשה מכוער וגורם לחילול משפחתי גדול²⁰, והוא מתועבות כנען ומצרים, ואסור מצד רגש הדת והיהדות²¹. מעשה זה עלול לנתק את הקשר בין הולדת ילדים ונישואין, ולהפוך את הולדת הילדים לעניין שרירותי ומכני, המשולל אותן סגולות אנושיות העושות את האדם לשותף לקב"ה במעשה הבריאה²². הוא עלול לגרום לפריעת המוסר של האישה, אשר תנאף עם גבר זר ותטען שההריון נגרם בהזרעה מלאכותית, ויש בזה משום עידוד יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין²³. פעולה כזאת עלולה לגרום לחילול השם להתיר דבר המתועב אף בעיני הגויים²⁴.

עם כל זאת, במקום הכרח, כשמול בעיות אלו עומד חשש להתפרקות משפחה, ובמצבים שיש בהם היתר הלכתי לתרומת זרע מגוי, יש להביא בחשבון גם את החשיבות המוסרית הגדולה לשמירת התא המשפחתי²⁵.

13. נדרים, שם, ד"ה 'המורדים'.
14. ראה שו"ת דבר חברון, חלק א, סימן א.
15. ראה שו"ת ציץ אליעזר (חלק ט, סימן נא, שער ד, פרק ה): שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יד; שו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סימן ה; הרב שמואל אהרן יודלביץ, 'בירור הלכה באיסור השתמשות בהפריה מלאכותית', נועם י (תשכ"ז), עמ' פז ואילך.
16. קידושין ע, ב.
17. ירמיהו ל, כה.
18. שם, ד"ה 'משפחות'.
19. שו"ת אגרות משה, חלק ב, שם. כך גם אמר הרב שלמה זלמן אויערבאך בתשובה לשאלתו של הרב מנחם בורשטין. הרב אויערבאך ציטט בהקשר זה את הפסוק "וְיָרַמְתָּ סֻסִּים וְרִמָּתָם" (יחזקאל כג, כ), וכוונתו שתפקיד זרע הגוי הוא תפקיד טכני לחלוטין והרוחניות מגיעה מצד רוחניות האם. וראה עוד להלן דברי המתירים תרומת זרע גוי, עמ' 433.
20. הרב ישראל וועלץ, תל תלפיות, תמוז תרצ"א, עמ' עט. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן נא, שער ד, פרק ה.
21. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב. וכיוצא בזה גם בשו"ת שרידי אש, חלק א, סימן עט.
22. הרב ד"ר עמנואל יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, עמוד 235.
23. הרב ישראל וועלץ, תל תלפיות, שם. שו"ת שרידי אש, שם. הרפואה והיהדות, שם. הרב מרדכי אליהו (בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ז בתמוז תשס"ג) העלה אף הוא חשש לפריצות, שאם יתירו זרע גוי, יתירו גם גוי ממש בביאת איסור.
24. בעיקר הקתולים. שו"ת חלקת יעקב, שם, סימן יד.
25. ראה להלן, הערה 50.

בעיות הלכתיות

עצם ביצוע הפריה מלאכותית בגופה של אשה, אפילו פנויה, תועבה גדולה היא והרבה איסורים חמורים מדברי סופרים ומדברי תורה כרוכים בכך. כגון: שמא ישא אחותו מאביו, ושמא יפטור את אמו לשוק בלא חליצה, ושמא ייבם אשת אחיו, וכן חשש לאיסור גזילה במקרה שיבוא לירש את אביו המדומה. והכל מוזהרים על כך שלא לתת יד לגרום ליצירת יצורים עלובים כאלה בעולם, ויש בזה הן משום תקנת הולד והן משום תקנת ערוה.

הרב אליעזר יהודה וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן נא,

קונטרס רפואה במשפחה, פרק ד

עקב העובדה שלא ידוע מיהו אבי הילד, בגלל האנונימיות של תורם הזרע, עלולים להיווצר סיבוכים הלכתיים מרובים.

- החששות דלהלן שייכים בתרומת זרע מיהודי בלבד, או כשלא ידוע ממי הזרע וייתכן שהוא מיהודי²⁶:
- חשש שמא יישא האח אחותו מאביו שהוא בעל הזרע²⁷, ומצוי הדבר שאותו אדם תורם כמה מנות זרע שמתחלקות בין נשים שונות²⁸.
 - לפי השיטות הסוברות שהנולד מתרומת זרע לאישה נשואה נחשב ממזר²⁹, יש איסור להרבות ממזרים בישראל³⁰.
 - גם לפי הדעות שאין לולד דין ממזר, יש אומרים שלולד יש דין שתוקי³¹, אשר גם הוא אסור לבוא בקהל³².
 - חשש שמא הולד יישא אישה וימות ללא ילדים, והיא לא תדע אם יש לו אחים, ומי הם, לצורך חליצה³³.

26. להלן (הלכה ג) יפורט מדוע חששות אלו אינם קיימים בתרומת זרע מגוי.

27. ראה רבנו פרץ, הובא בבית חדש, יורה דעה, קצה. שו"ת חלקת יעקב, שם, סימן יב. שו"ת שרידי אש, שם. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן עא; שם חלק ב, סימן יא. שו"ת הר צבי, אבן העזר, חלק א, סימן ג. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קסה, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ב-ג), סימן כד. שו"ת חשב האפוד, חלק א, סימן קמ. הרב שמואל אהרן יודלביץ, נועם, שם, עמ' נז, והוסיף שאין להאמין לרופאים שאומרים שמדובר בזרע גוי. תורת הרפואה, עמ' 167. שו"ת ציץ אליעזר, שם, פרק ב. הרפואה והיהדות, שם. שו"ת שמ"ש ומגן, חלק ד, אבן העזר, סימן לח.

28. אף על פי שמבחינה סטטיסטית הסיכוי שאח ואחות מתרומת זרע של אותו אדם יינשאו זה לזו לכאורה קטן מאוד, הסיכון באמת גדול יותר. אין רישום ארצי של כלל תורמי הזרע, ולכן - למרות שכל בנק זרע מגביל את מספר המנות שהוא לוקח מכל תורם - תורמי הזרע יכולים לתת זרע בבנקי זרע אחרים ללא פיקוח והגבלה מתאימים. יש לצרף לכך את העובדה שיש מצבים בהם יש תורמי זרע מועטים ולכן הם תורמים הרבה מנות זרע. בנוסף לכך, לעתים דווקא בגלל האב המשותף, אפשר שבני הזוג ימצאו זה בזו תכונות משותפות שיגרמו להם לרצות זה בזו דווקא, מבלי לדעת שהם אחים מאב, והסיכוי שירצו להינשא גדול מהסיכוי הסטטיסטי. ראה להלן, עמ' 454, הערה 149.

29. כפי שיפורט להלן, הלכה ל.

30. ראה הרב שלמה זלמן אויערבאך ('הזרעה מלאכותית', נועם א, תשי"ח, עמ' קמה ואילך, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ב-ג), סימן כד), שאף על פי שאין איסור בעצם פעולת ההזרעה המלאכותית, אי אפשר להתיר תרומת זרע מישראל כיוון שלדעתו יש חשש שהולד ממזר.

31. שתוקי הוא אדם המכיר את אמו אך אינו יודע מי הוא אביו. השם 'שתוקי' ניתן לו משום שכשהילד שואל את אמו מיהו אביו, היא אומרת לו 'שתוק'. פירוש יובא באוצר המושגים, ערך שתוקי.

32. שו"ת שרידי אש, שם. הרב יוסף אליהו העניקין, 'הזרעה מלאכותית', המאור, תשרי-חשוון תשכ"ה, עמ' 9-10, ובתשובות איברא, סימן עג. תורת הרפואה, עמ' 187, אך ראה שם, עמ' 190, שבדיעבד, לאחר מעשה, התיר את הולד לבוא בקהל.

33. הרב אריה כץ, 'דין אלמנת הנולד מתרומת זרע של אדם לא ידוע ונפטר ללא זרע', אמונת עתיך 138 (שבט תשפ"ג), עמ' 108-113.

- החששות דלהלן שייכים בכל תרומת זרע, גם בתרומת זרע מגוי³³:
- חשש שהאם תיפטר שלא כדין מייבום וחליצה לאחר מות בעלה, בהנחה המוטעית שבעלה היה אבי הילד³⁴.
- מחד גיסא, חשש שהילד ייחשב כיורש של בעל האישה, למרות שלפי ההלכה הירושה מגיעה לאדם אחר, ונמצא שהוא גזול; ומאידך גיסא, אם תרומת הזרע הייתה מיהודי, לא יקבל חלקו המגיע לו בירושה של בעל הזרע³⁵.
- כאשר הבעל העקר הוא כהן, יטעו ויחשבו שהבן אף הוא כהן, אף על פי שהוא בנו של אדם אחר³⁶.
- על התורם עצמו יש איסור הוצאת זרע לבטלה, כפי שיבואר להלן בפסקה 'האיסור לתרום זרע', עמ' 442. יש לחשוש גם להשפעות השליליות שיש לזרע שניתן בעברה על הוולד שיווצר ממנו³⁷.
- בנוסף לכך, יש לדון על בעיות ייחוד של בעל האישה עם הבת שתיוולד כתוצאה מתרומת זרע³⁸.
- מבחינה עקרונית האישה צריכה לפרוש מבעלה כל ימי עיבורה מדין מעוברת חברו, ועוד עשרים וארבעה חודשים שנחשבת מניקה, ומבחינה מעשית פרישה כזאת בין איש לאשתו לא מתקבלת על הדעת³⁹. דיון על הצורך בפרישה כזאת יובא להלן בפסקה 'האם צריך פרישה לאחר תרומת זרע', עמ' 435-436.
- חששות הלכתיים נוספים מובאים כאן בהערה⁴⁰.

33. התייחסות הדעות המקלות תובא להלן.
34. **תורת הרפואה**, שם, עמ' 168. שו"ת **ציץ אליעזר**, שם, פרק ב. שו"ת **חלקת יעקב**, שם, סימן יד. שו"ת **שרידי אש**, שם. שו"ת **מנחת יצחק**, חלק ד, סימן ה. **הרפואה והיהדות**, שם. **הרב שמואל אהרן יודלביץ**, **נועם**, שם, עמ' נח. למרות שהאישה יודעת שבנה אינו מבעלה, יש חשש שתצטרך להסתיר זאת כדי לא לפגוע בבנה או שלא תדע שצריכה חליצה.
35. שו"ת **ציץ אליעזר**, שם, פרק ג. שו"ת **שרידי אש**, שם. **הרפואה והיהדות**, שם.
36. שו"ת **ציץ אליעזר**, שם, פרק ה. ראה גם שו"ת **שבט הלוי**, חלק ג, סימן קעו. גם בת שנולדה מתרומת זרע וחושבת שאביה כהן, לא תפדה את בנה בכורה.
37. **הרב שלמה זלמן אויערבאך והרב יהושע נויבירט**, **דבריהם הובאו בנשמת אברהם**, אבן העזר, סימן א, עמ' מט.
38. פירוט יובא להלן בכרך הרביעי, פרק צו – 'אימוץ ילדים', עמ' 204-206, לעניין ייחוד עם ילדים מאומצים.
39. שו"ת **מערכי לב**, סימן עג. שו"ת **חלקת יעקב**, שם, סימן יד. שו"ת **שרידי אש**, שם. שו"ת **ציץ אליעזר**, חלק ג, שם, פרק ד; ובחלק ט, שם, פרק ד. **הרפואה והיהדות**, שם. **הרב שמואל אהרן יודלביץ**, **נועם**, שם, עמ' פו.
40. אם יוולד לזוג בן נוסף, שהוא אח לראשון רק מאמו, אבל אין הדבר ידוע שנולד מתרומת זרע אלא סוברים הכל שהוא אחיו גם מאביו, ואחד מן האחים ילך לעולמו ללא צאצאים, עלול להיות מצב בו ייבם אח את אשת אחיו מן האם בלבד, כאילו הוא אחיו גם מן האב, והוא איסור עריות ממש. אמנם היום לא נוהגים בייבום, אולם קיים חשש נוסף, שלילד שיוולד מתרומת זרע, ייוולדו לאחר מכן שני אחים מהאב שנרפא מעקרו (כגון שנמצא פתרון לבעיית הפוריות שלו), ואז אם אחד מהם ימות ללא ילדים ואשתו תצטרך חליצה, עלולה לקבל בטעות חליצה מהבן של תרומת הזרע שאינו אחיו מאביו של המת, כדי להתירה להינשא, וחליצה כזאת לא מתירה אותה להינשא. שו"ת **ציץ אליעזר**, חלק ג, שם, פרק ב; חלק ט, שם, פרק ב. שו"ת **חלקת יעקב**, שם, סימן יד. **הרב שמואל אהרן יודלביץ**, **נועם**, שם, עמ' נח.
- בתרומת זרע מגוי, יש שחששו לדעה המצריכה גיור גם אם האמא יהודיה. ראה תשובת נתיבות המשפט, מובאת בשו"ת **חמדת שלמה**, סימן ב. שו"ת **חלקת יעקב**, שם. **הרב שמואל אהרן יודלביץ**, **נועם**, שם, עמ' צז.

בעיות רפואיות וכלליות

בעיות רפואיות עלולות להתעורר אם התורם חולה במחלה תורשתית או אם הוא נושא מחלה זיהומית שלא הייתה ידועה, ובהיעדר מידע על האב הביולוגי יקשה לטפל בילד.

בעיות נוספות הקשורות בתרומת זרע ובשמירת סודיות רפואית, עלולות לכלול מסירת פרטים כוזבים לשלטונות המדינה, הצבא וחברות הביטוח.

האם מותרת תרומת זרע מגוי⁴¹

עתה נבאר דין הזרעה מלאכותית מנכרי לתוך גופה של ישראלית, ואף שאך למותר הוא להרבות דברים על הכיעור והזהמה שבדבר זה ... ואפשר שנכון להרחיק מן הכיעור ולא לדון כלל בדבר שיכול ח"ו לגרום להכניס זרע מרעים בכרם ה' בית ישראל, אך היות ובשביל רוב הנשים הבאות לשאול על כך והנכונות לפעולה זו הרי זו ממש שאלת חיים, כיוון שאי אפשר לעשות ההזרעה מישראל ... ולכן חושבני דכל זמן שחכמי הדור לא גזרו איסור ברור על כך שומה עלינו לברר מצד ההלכה אם מותר או אסור.

הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א, תשי"ח, עמ' קנט⁴²

ג. כל הפוסקים סבורים שלכתחילה אין להפרות אישה יהודיה בתרומת זרע מגוי⁴³. עם זאת, ברור שבהזרעה מלאכותית מתורם גוי לא קיים חשש שמא ישא אח את אחותו מאביו, שהרי אין הוולד מתייחס אחר אביו הגוי, גם אם היה נולד כתוצאה מביאה כדרך כל הארץ, קל וחומר כשהוא נולד מהזרעה מלאכותית. גם אין חשש ממזרות וגם לא חשש שתוקי⁴⁴.

ד. יש מהפוסקים שאסרו תרומת זרע מגוי בכל מקרה עקב חששות שונים⁴⁵, כפי שהובא לעיל. ויש מי שהוסיף וכתב שהזרעה מלאכותית באשת איש מגוי היא תועבה מוסרית עוד יותר חמורה מאשר מיהודי זר⁴⁶.

41. ראה גם אוצר הפוסקים, סימן כ, ס"ק יא, אות י.

42. וכן במנחת שלמה תנינא, חלק ב-ג, סימן קכד.

43. אפילו הפוסקים שהתירו תרומת זרע מגוי, לא המליצו על כך. ראה דברי הרב שלמה זלמן אויערבאך, המצוטטים כאן, וכן שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ד, סימן לב.

44. שלחן ערוך, אבן העזר, סימן ד, יט.

45. הרב ישראל וועלץ, תל תלפיות, תמוז תרצ"א, עמ' עה-עט. הרב יואל טיטלבוים מסאטמר, המאור, אב תשכ"ד, עמ' 3-13, שם, אלול תשכ"ד, עמ' 3-5, וכן בדברי יואל, סימן קז-קי. הרב עובדיה הדאיה, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קלו, הובא בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, אבן העזר, סימן י. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יד. שו"ת שרידי אש, חלק א, סימן עט. שו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סימן ה. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן כז; חלק ט, שם, פרק ה. שו"ת שבט הלוי, חלק ג, סימן קעה. בשו"ת הר צבי (אבן העזר, חלק א, סימן ג) כתב: "לא טוב ללכת בדרך זו ... ולמה ילכו לבורות נשברים שקרוב לוודאי שאחר כך יחזרו מזה ... והכל הולך אחר השורש ותולדותיהן כיוצא בהן". הרב מ' מאירי, 'בנידון הזרעה מלאכותית', הפרדס, שבט תשט"ז, עמ' 14-17.

הרב שמואל אהרן יודלביץ, נועם, שם, עמ' נז-קג.

46. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, שם, פרק ד.

ה. מלבד כל הטעמים לאיסור, גם אין בקבלת תרומת זרע קיום מצווה. האיש המצווה על פרייה ורבייה נחשב אנוס כיוון שאינו יכול לקיים את המצווה, וברור שאינו מקיים פרייה ורבייה כיוון שאין זה זרעו. האישה אינה מצווה על פרייה ורבייה, ורק משום 'לשבת יצרה' אי אפשר להתיר⁴⁷.

ו. לעומתם, יש שכתבו שמעיקר הדין אין איסור בתרומת זרע מגוי לאשת איש, ובשעת דחק גדולה, כשאין שום סיכוי לבעל להפרות את אשתו, גם בטיפולי פוריות מורכבים, וכשבני הזוג מצטערים מאוד בהשתוקקם לולד, ואין ביכולתם ללדת בשום אופן, בדיעבד מותר השימוש בזרע גוי⁴⁸. טעמים: אין איסור עריות שלא בדרך ביאה. אין בגוי גזירה שמא אח ישא אחותו. אין לנו לחדש גזירות מדעתנו ולומר חשש שמא ייבם את אשת אחיו מן האם או שמא יתיר את אמו להינשא ללא חליצה⁴⁹. שיקול נוסף להתיר הוא אם יש חשש שבלא כן עלולים בני הזוג להגיע לפירוק הנישואין ביניהם⁵⁰.

ז. חלק מהפוסקים שהתירו למעשה, התירו זאת רק לזוג חשוך ילדים ולא לצורך הגדלת המשפחה⁵¹.

47. ראה שו"ת מעין אומר, חלק ח, פריה ורביה, סימן ב/ח. דיון האם האישה מצווה על פרייה ורבייה מדרבנן או משום מצוות 'לשבת יצרה', הובא לעיל, פרק כה – 'פרייה ורבייה', בפסקה 'פרייה ורבייה - מצוות האישה', עמ' 19.

48. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קמה ואילך, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ב-ג), סימן קכד. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן י וסימן עא; חלק ב, סימן יא; וראה שם (חלק ד, סימן לב, תשובה ממרחשוון תשמ"א) שכתב במפורש שאינו חוזר בו מהיתרו, בניגוד למכתבו (מיום כ"ב בכסלו תשכ"ה) שפורסם בשו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן טז. הרב שאול ישראלי, דבריו הובאו בשו"ת במראה הבזק, חלק ג, סימן קכז. תורת הרפואה, עמ' 168, עמ' 189 ועמ' 191, אמנם לעיל (הערה 34) הבאנו בשמו שחשש שמא הוולד יתיר בטעות את אמו להינשא ללא חליצה, אך כתב שאפשר לפתור את הבעיה אם יודיעו לאישה שתצטרך חליצה, שכן מדובר בבני זוג ששאלו רב וההלכה היהודית חשובה בעיניהם. הרב שלום משאש, מכתב לרב בנימין דוד מיום י"ד באדר תשנ"ט, וגם בתשובה לרב אליעזר אלטשולר, כ"ז באדר ב' תשס"ג, הובאה בשו"ת שמ"ש ומגן, חלק ד, אבן העזר, סימן לח. שו"ת שמע שלמה, חלק ח, אבן העזר, סימן יב. הרב בניציו פיר, 'בענין פריון מלאכותי', נועם ו (תשכ"ב), עמוד רצו. הרב אביגדור נבנצל (בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ד בתמוז תשס"א) אפשר להתיר תרומת זרע גוי לזוגות שנמצאים במשבר גדול עקב עקרות האיש. הרב שלמה פישר (בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ב בכסלו תשס"ד) אמר שאפשר לסמוך על היתרו של בעל האגרות משה, כיוון שאין בכך ביאת איסור.

49. דהיינו, החששות שבגמרא שמא ייבם אשת אחיו מן האם קיימים במקרים של ספק מי האב. אולם בתרומת זרע מגוי ידוע לבני הזוג שהבעל אינו האב, והחשש הינו שמא לא יספרו זאת. זוהי גזרה חדשה שאין לנו לגזור מדעתנו. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, שם. שו"ת מנחת שלמה תנינא, סימן קכד.

50. למעשה, כאשר מכון פוע"ה פנה לכמה פוסקים בשאלה מעשית של צורך בתרומת זרע, והיה חשש שאם האישה לא תוכל ללדת ילדים בני הזוג עלולים להגיע לגירושין, הפוסקים אפשרו לסמוך על הדעות המתירות ולגשת לשאול פוסק הלכה מובהק המתיר זאת. הפוסקים הללו ביקשו לא לפרסם את האפשרות הזאת מחשש שאנשים לא ישאלו ויפסקו לעצמם להתיר.

זאת ועוד, היו פוסקים שאסרו למעשה תרומת זרע ולא אפשרו לתלמידיהם שנוקקו לתרומת זרע גוי לסמוך על הפוסקים שהתירו זאת. אך לאחר שנתברר להם שיש חשש מסוים להתפרקות המשפחה, הורו פוסקים אלו לרבני פוע"ה להסתמך על הפוסקים המתירים.

51. תורת הרפואה, עמ' 190. הרב יצחק זילברשטיין (בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ' באייר תש"ס) אמר שלדעת הרב יוסף שלום אלישיב גם אם יתירו תרומת זרע במקרים מסוימים, משום חשש פיקוח נפש לזוג ללא ילדים, יתירו להם רק ילד אחד ולא יותר. לעומת זאת, הרב זלמן נחמיה גולדברג (בפגישתו עם רבני פוע"ה, ה' באדר ב' תשס"ג) אמר שמי שקבל היתר לזרע גוי יש לו ילד, ורוצה ילד נוסף מתרומת זרע, שייגש שוב למי שהתיר לו

- ח. יש מי שאמר שעדיף תרומת זרע גוי מאשר אימוץ ילד גוי. מפני שילד מתרומת זרע גוי הוא יהודי לכל דבר, ואילו ילד גוי מאומץ יכול למחות.⁵²
- ט. יש מי שהעדיפו תרומת עובר על פני תרומת זרע. טעמם הוא שבתרומת זרע יש שחששו לממזרות. לעומת זאת, בתרומת עובר, כיוון שהעובר מתייחס גם לבעלת הביצית, והוא כבר עובר שלם, יותר רחוק לתארו כממזר.⁵³

הערות מעשיות לבני זוג ששוקלים להיעזר בשעת הדחק בתרומת זרע

- עצם ההזדקקות בשעת צורך גדול ולאחר התלבטויות מורכבות לתרומת זרע גוי, אין משמעותה ייאוש מהאפשרות להוליד ילדים מזרע הבעל. זאת כיוון שעקב התקדמות הרפואה ייתכנו מצבים שבהם אולי יהיה אפשר להוליד ילדים נוספים מזרע הבעל. ייתכן שהמחקר הרפואי יוכל לתת בעתיד פתרונות לגברים שנחשבים כיום חסרי זרע לחלוטין.
- יש קושי נפשי מובן לשני בני הזוג להתמודד עם החלטה מכרעת כל כך. בני זוג מגיבים באופנים שונים למצב מורכב כזה ולצורך להזדקק לתרומת זרע כדי להוליד ילדים. מה גם שהצורך הנפשי בחיסיון ובסודיות מוחלטת לא מאפשר התייעצות עם בני משפחה וחברים שבני זוג משיחים עמם את לבם בדרך כלל. כיוון שכך, ועקב מורכבות הנושא מבחינה נפשית, משפחתית, הלכתית ורפואית, חיוני שרב פוסק הבקי למעשה בנושא רגיש כזה ילווה את בני הזוג בתהליכים שהם עוברים.
- המערכת הרפואית מנסה בדרך כלל לאפשר תרומת זרע מאדם שידמה ככל האפשר לבעלה של האישה המקבלת את תרומת הזרע. הדבר נעשה כדי לשמור על הסוד של תרומת זרע. יש להקפיד גם על סוג דם זהה לבעל האישה. בנוסף לכך יש צורך להקפיד על קבלת מידע רפואי נצרך (גם בתשלום), לצורך נתינת מירב האפשרויות הרפואיות לטפל בילד שייוולד, אם יהיה צורך בכך.
- למרות החששות, בעל האישה בדרך כלל אוהב מאוד את הילד למרות שהוא יודע שאינו בנו הביולוגי, כמו שהורים אוהבים את ילדם המאומץ. התייחסות להיתר ייחוד בעל האישה עם ילדה שתיוולד באופן כזה תובא להלן, עמ' 449.

ערבוב זרע תורם עם זרע הבעל

- י. גם אם לא נמצאו זרעונים אצל גבר בבדיקות זרע שגרתיות, עדיין יש אפשרות שבזמנים מסוימים או בחיפוש מדוקדק יותר ימצאו אצלו זרעונים. על כן כאשר אישה מקבלת

ויבקש היתר נוסף. אמנם הרב עצמו כתב באסיא שההיתר הוא כדי למנוע גירושין במקרה שאין ילדים כלל, אבל מבחינה הלכתית אין הבדל בין ילד ראשון לשני. רפואה, הלכה וכוונות התורה, עמ' 213, ה.

52. הרב אביגדור נבנצל בפגישה הנ"ל, ראה הערה 48.

53. הרב זלמן נחמיה גולדברג בפגישתו עם רבני פוע"ה, ה' באדר תשס"ו. הרב יעקב ניסן רוזנטל בפגישתו עם רבני פוע"ה, טבת תשס"ד.

תרומת זרע מגוי, יש לבקש לערבב את זרע הבעל עם זרע התורם, או לבצע הזרעה מלאכותית עוקבת של זרע הבעל סמוך לפני או אחרי ההזרעה המלאכותית בזרע תורם⁵⁴. וראה דעה חולקת בהלכה הבאה.

יא. יש שכתבו שבערבוב זרע הבעל עם זרע אחר, יש להתייחס לכל הדינים כאילו מדובר בזרע אחר בלבד, כי זרעו של הבעל אינו פעיל⁵⁵.

דיון על השתלת רקמת אשכים לצורך הפריה חוץ גופית יובא להלן בכרך הרביעי, פרק צד - 'ניתוחים באברי המין הגבריים', עמ' 166-171.

האם צריך פרישה לאחר תרומת זרע

יש להבדיל בין שני דיני פרישה: דין אחד של פרישה במשך שלושה חודשים לאישה שנתאלמנה או נתגרשה, לפני שתינשא שוב, כדי להבחין מי האב - דין הבחנה; התייחסות הובאה לעיל בכרך הראשון, פרק י - 'נישואים שניים, מאוחרים ומיוחדים', עמ' 109. מלבד זאת יש גם דין פרישה ממעוברת חברו ומינקת חברו עשרים וארבעה חודש אחרי הלידה, מפני שלומו של הוולד, כדי לא לפגוע בהזנתו - דין מעוברת חברו ומינקת חברו; התייחסות לכך הובאה שם, עמ' 110 ואילך.

יב. אין צורך לפרוש שלושה חודשים לפני ואחרי ביצוע תרומת זרע, מכיוון שתרומת זרע ניתנת רק לאדם שאין לו זרע, ולכן אין צורך בהבחנה⁵⁶. ויש מי שכתב שאף על פי כן צריך פרישה שלושה חודשים אחרי ההזרעה המלאכותית⁵⁷.

יג. אישה שהתעברה מתרומת זרע גוי, לא צריכה לפרוש מבעלה במשך ימי העיבור וגם לא עשרים וארבעה חודש לאחר הלידה, כיוון שלא גזרו בבעלה, אלא רק גזרו שלא

54. למרות שהסיכוי קטן מאוד, בכל זאת יש חשיבות לבקש ערבוב כזה, עקב המשמעות הגדולה שיש לאפשרות של הפריה בזרעו יחיד של הבעל, ואין בעיית יוחסין כיוון שמדובר בזרע גוי. וכן הציע גם בתורת הרפואה, עמ' 189. כיון שיש מקומות שאינם מאפשרים מבחינת תקנות משרד הבריאות לערבב את זרע הבעל עם זרע התורם, אפשר לומר לבני הזוג לשמש סמוך לפני או אחרי ההזרעה המלאכותית. לשם כך מותר לשמש אף ביום בחדר חשוך.

55. ראה שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן נא, שער ד, פרק ו; חלק יג, סימן צז. ואף אם ייתכן שיש מעט זרעונים פעילים בזרע הבעל, ואולי הם דווקא אלו שהזריעו את האישה, ברוב המקרים אין הדבר כן. ולא עוד, אלא שבשו"ת אגרות משה (אבן העזר, חלק א, סימן עא) כתב שהבעל עובר על איסור הוצאת זרע לבטלה, שהוא חל גם בזרע שאינו ראוי להוליד, ואין בו תועלת להריון. לשיטה זו, גם כאן אפשר להדריך את בני הזוג לשמש סמוך מאוד למועד ההזרעה המלאכותית. וראה לעיל, פרק נד - 'ביופסיה של האשך או דיקור האשך', עמ' 422, שיש מחלוקת האם יש איסור הוצאת זרע לבטלה באדם שאינו ראוי להוליד. הרב יוסף אליהו העניקין, 'הזרעה מלאכותית', המאור, תשרי-חשוון תשכ"ה, עמ' 9-10, ובתשובות איברא, סימן עג.

56. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן עא. אם היה סיכוי שיתרפא תוך שלושה חודשים - היה צורך לפרוש אחרי ההזרעה המלאכותית. אך כיוון שאין סיכוי לכך - אין צורך לפרוש. הרב שאול ישראלי, דבריו הובאו בשו"ת במראה הבזק, חלק ג, סימן קצז. טעמו: כיוון שהחשש שהבעל יתרפא הינו חשש רחוק. הרב שלמה פישור בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ב בכסלו תשס"ד. ראה גם הרב יוחנן בן זכאי, 'המתנת חודשי הבחנה בהזרעה מלאכותית מתורם', תחומין לד (תשע"ד), עמ' 374-380.

57. עד שיוכר עובר, מטעם הבחנה מי הוא אביו. הרב שלמה זלמן אויערבאך, נועם, שם, עמ' קסב, וכן בשו"ת מנחת שלמה, שם.

לישא מעוברת חברו⁵⁸. ויש מי שהורו שבעלה חייב לפרוש ממנה במשך ימי העיבור וההנקה⁵⁹.

מעמד אישה שקיבלה תרומת זרע

יד. אם אישה הרתה מתרומת זרע, יש אומרים שיש לכך השפעות הלכתיות על חי האישות שלה עם בעלה, מכמה וכמה פנים⁶⁰. כיוון שעל עצם תרומת הזרע יש עוררין, יש אומרים שאשת איש שקיבלה תרומת זרע מאדם זר אסורה לבעלה כדין זנות וניאוף⁶¹. אך רוב הפוסקים סבורים שאין האישה אסורה על בעלה, ולא על מי שנתעברה מזרעו, כי איסור זנות וניאוף הוא רק בביאה כדרך כל הארץ⁶², וגם אינה מתחללת לכהונה בעקבות מעשה זה⁶³.

טו. אשת איש שהרתה שלא מבעלה אינה נאמנת לטעון שהרתה מהזרעה מלאכותית⁶⁴, וגם רופא יחידי אינו נאמן על כך.

חיוב גט עקב תרומת זרע

גם הדעות המתירות - בשעת דחק גדולה ועל פי התנאים שהובאו לעיל - תרומת זרע מגוי, מצריכות הסכמה של שני בני הזוג לפעולה משמעותית כזאת. כאשר יש חילוקי דעות בין בני הזוג בנושא כה רגיש וטעון, ברור שהידברות כנה ביניהם הכרחית וחיונית. לעתים גישור חיצוני על ידי רב, רופא או מגשר מקצועי יכול לסייע.

58. דהיינו, האיסור הוא לשאת אישה שנתעברה מאדם אחר. אך כאן, כיוון שמדובר באישה שכבר נשואה לו, לא גזרו, ובפרט כשהבעל מסכים לפעולה זו. שו"ת הר צבי, אבן העזר, חלק א, סימן ט. הרב שלמה זלמן אויערבאך, נועם, שם, עמ' קנח ואילך, וכן בשו"ת מנחת שלמה, שם.
59. שו"ת מערכי לב, סימן עג. שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, סימן יט. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יד. שו"ת שרידי אש, חלק א, סימן עט. הרב שמואל אהרן יודלביץ, 'בירור הלכה באיסור השתמשות בהפריה מלאכותית', נועם י (תשכ"ז), עמ' פז ואילך. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן כז, וחלק ט, סימן נא, וכתב שצריך לגרשה למשך כל ימי העיבור וההנקה, ואפילו אם הוא כהן שאסור לו להחזירה.
60. לדוגמה, כפי שהובא בפסקה הקודמת.
61. שו"ת מערכי לב, שם. הרב עובדיה הדאיה, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קלז, הובא בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, אבן העזר, סימן י. הרב יואל טיטלבוים מסאטמר, המאור, אב תשכ"ד, עמ' 3-13; שם, אלול תשכ"ד, עמ' 3-5, וכן בדברי יואל, סימן קז-קי. בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ג, שם; וחלק ט, שם) הביא שיש צד לומר כך.
62. בני אהובה, הלכות אישות, פרק טו, ו. משנה למלך, הלכות אישות, פרק טו, ד. שו"ת תשובה שלמה, חלק ב, אבן העזר, סימן ד. שו"ת משפטי עוזיאל, שם. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב. הרב שלמה זלמן אויערבאך, נועם, שם, עמ' קמה, וכן בשו"ת מנחת שלמה, שם. שו"ת שרידי אש, שם. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן י וסימן עא; שם חלק ב, סימן יא. שו"ת ציץ אליעזר, במסקנתו "וכן הסברה נותנת יותר", שם ושם. שו"ת מנחם משיב, חלק ב, סוף סימן כו. הרב אליהו מאיר בלאך, 'בענין הזרעה מלאכותית', הפרדס, סיון תשי"ג, עמ' 3-1. הרב בנציון פיר, 'בענין פירון מלאכותית', נועם ו (תשכ"ב), עמוד רצו.
63. דהיינו, אין לה גדר של חללה או זונה הנפסלת לכהן, כיוון שחללות נוצרת ממעשה שנעשה בגוף האישה, ולכן נאסרת דווקא בשכיבת אדם. הרב שלמה זלמן אויערבאך, נועם, שם, וכן בשו"ת מנחת שלמה, שם. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ב, סימן יא. לא כשו"ת חלקת יעקב (אבן העזר, סימן יב) שהחמיר בזה. ראה גם אוצר הפוסקים, סימן כ, ס"ק יא, אות ח.
64. בני אהובה, שם. שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, סימן יט. שו"ת ציץ אליעזר, שם ושם.

טז. גם לפי השיטות שאישה לא נאסרת על בעלה עקב קבלת תרומת זרע, אשת איש שהתעברה מתרומת זרע ללא ידיעת בעלה וללא הסכמתו, יש לחייבה לקבל גט מטעם 'עוברת על דת משה ויהודית', ואיבדה כתובתה⁶⁵.

יז. יש מי שכתב שאם הבעל מכריח את אשתו להתעבר על ידי הזרעה מלאכותית מגבר זר, יש להכריחו לגרשה ולתת לה את כתובתה⁶⁶.

תרומת זרע לפנויה

בהולדת ילד בעם ישראל, אביו ואמו שותפים לשכינה:

וְהָאָדָם יָדַע אֶת חֲוָה אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֵת ה'.

בראשית ד, א

אֵת ה' – כמו "עם ה'", כשברא אותי ואת אישי – לבדו בראנו, אבל בזה – שותפים אנו עמו.

רש"י שם

אדם אינו רק בשר ועצמות, אדם הוא בראש ובראשונה מקום לנשמה, להשראת שכינה בעולם. ביצירת האדם אסור לוותר על הממד הרוחני, על צלם אלוקים שבו, שהוא עיקר תכליתו של האדם.

צריך לראות את היער ולא רק את העצים. לא לשכוח את הכלל בתוך הפרטים. לכן יש להתנגד בתוקף לאמהות רווקות על ידי תרומת זרע. שלושה שותפים באדם. בעגל – להבדיל, אין שותפות של ה' אלא רק ביולוגיה של השור והפרה. באדם אסור להסתפק בביולוגיה בלבד אלא צריך שם שמים על הזיווג, שותפות עם ריבונו של עולם. אחריות לבנין עולם ולא סיפוק אישי, מצווה לשם שמים.

נשמה קדושה יש בה שם שמים על ידי הכללים הרוחניים ולא על ידי פרטים ביולוגיים גרידא. שימוש בזרע גוי, חס ושלום, אין בו שם שמים. אין בו את הממד הרוחני של קדושת ישראל. יש בו התחכמות ביולוגית של זכר ונקבה, או בעצם של נקבה ללא זכר וגם ללא שותפותו של הקדוש ברוך הוא. אין שכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל.

השראת שכינה על הילדים הוא הכלל שאסור לשכחו בתוך הפרטים ההלכתיים המרובים. מושגי פרייה ורבייה כוללים את קדושת ישראל וחלילה להורידם לטכנולוגיה ביולוגית גרידא.

הרב אליהו בקשי-דורון⁶⁷

65. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, שם, וחלק יג, שם. שו"ת שבט הלוי, חלק ג, סימן קעז. וראה שו"ת אגרות משה (אבן העזר, חלק א, סימן עא), שאף על פי שהתיר תרומת זרע גוי במקום צער גדול (כפי שהובא לעיל, הלכה ו), הדגיש שאסור לאישה לבצע זאת ללא רשותו של הבעל. וראה שו"ת שאגת כהן (חלק א, סימן מז), שדחה הצעה לאפשר תרומת זרע למסורבות גט, ובין הטעמים לכך היה החשש שהדבר יפגע בזכויותיה של האישה. וראה הערת הרב יעקב אריאל (שאגת כהן שם, בסוף הסימן), שכתב שבמקרה כזה יש חשש שייצא על הילד קול שהוא ממזר.

66. שו"ת שבט הלוי, שם.

67. מתוך הרצאתו בכנס פוע"ה תשס"ב. וראה עוד בתשובתו לרב מנחם בורשטין, כ"ד בטבת תשס"ב, שו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 255-260.

אין להתעלם מהמצוקה הגדולה של הרווקות המבוגרות החוששות לאבד את פוריותן באופן שלא תוכלנה להרות וללדת ילדים. חלק מנשים אלו חוששות שגם אם תצלחנה להתחתן, הסיכוי הקטן שלהן ללדת יצטמצם בהדרגה עד שייעלם.

הבעיה מצויה במידה מסוימת גם אצל הרווקים המבוגרים, שאחרי שנים ארוכות שאינם מצליחים להתחתן, הם מרגישים שהם עלולים להחמיץ העמדת צאצאים.

יש צורך להתייחס בכובד ראש לתחושות אלה וחלילה להקל בהן ראש. זו בעיה לאומית שאינה צריכה להטריד רק את הרווקות והרווקים המבוגרים אלא את כלל הציבור ואת הנהגתו, אשר חייבים לגלות הזדהות, אכפתיות וגם רצון ומחשבה כיצד אפשר לסייע למעשה כדי לפתור בעיה קשה זו. אך עם זאת, יש להיזהר מפתרונות העלולים ליצור קשיים ובעיות אחרות. בוודאי לא נכון לפתור בעיה קשה לאדם אחד, על ידי יצירת בעיה חמורה לאדם אחר.

אפשרות לפתרון זמני לאישה פנויה החוששת לאבד את פוריותה הובאה לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית' (IVF), בפסקה 'הקפאת ביציות לצורך שימור פוריות', עמ' 359-361.

מצד "כוונות התורה" אין הדבר צריך לפנים שהעמדת ולדות היא ברכה שנאמרה לאיש ואשתו: "וְכָר וְנָקְבָה בְּרָא אֱתָם: וַיִּבְרָךְ אֱתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ" (בראשית א, כז-כח). בכל מקום התורה מצווה על האדם להתייחס לשני הוריו: "כִּבְדּוּ אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ" (שמות כ, יב; דברים ה, טז), "אִישׁ אָמוּ וְאִבּוֹ תִירָאוּ" (ויקרא יט, ג), "וּמִכָּבֶד אָבִיו וְאָמוּ מוֹת יוֹמֶת" (שמות כא, טו), וכיוצא בזה. ולד שיש לו רק אם, "כִּהְיִיא תִרְנֹגֹלֶתָ דִּסְפָנָא מֵאַרְעָא"⁶⁸, הוא מצב בלתי תקין ובלתי רצוי בעליל. אמנם איסור מפורש על חד-הוריות מרצון לא מצינו בתורה, והבעיה העיקרית היא בעית העוול הנעשה לוולד: אם חלק ממצוות "וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח) היא "ברור לו מיתה יפה" (סנהדרין מה, א), על אחת כמה וכמה שהמצווה לברור לו חיים יפים.

אמנם יש המתחכמים לומר שמבחינה פילוסופית חובות שבין אדם לחבירו אינן יכולות לחול על מי שעדיין לא קיים, ולכן אין לדבר על החובה כלפי מי שעתידי להיוולד, לו יהי כדבריהם, ונניח שמצוות "וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ" אינה חלה לגבי מי שעדיין לא נולד, כי עדיין אין הוא "רעך", אבל מצוות ההליכה בדרכי ה' בוודאי חלה לגביו, מה הקב"ה טוב ומטיב אף למי שלא היה קיים – "עוֹלָם חֶסֶד יִפְנֶה" (תהלים פט, ג), ו"מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב לְהִיטִיב" – אף אתה היה טוב ומיטיב, ואם נתן לך הקב"ה יכולת להביא חיים לעולם, השתדל להביא אותם באופן של טוב וחסד, כדרך שהוא הביא אותם.

על כן העצה היעוצה למי שאין לה בעל וחפצה לגדל ילד, שתאמץ לה ילד עוזב שכבר בא לעולם. ילד כזה זקוק באופן קריטי לחסד של אימהות.

הרב יצחק שילת, 'רפואה, הלכה וכוונות התורה',

סוגיה ה – הזרעה מלאכותית, עמ' 211-212

⁶⁸ בתרגום מילולי – כאותה תרגומית המתחממת מהאדמה. בהקשר הענייני – המטילה ביצים ללא הפריה מזכר. על פי הגמרא במסכת ביצה (י, א).

יח. אין להתיר תרומת זרע לרווקה או לפנויה, עקב הפגם הרוחני והנפשי הנגרם לילד, גם אם היא מבוגרת יחסית ולא מצליחה להתחתן, וחוששת שתאבד את פוריותה⁶⁹. ילד הנולד מאב בלתי מזוהה יש בו פגם רוחני. אם נעשתה הזרעה מלאכותית על ידי העלמה מכוונת של ייחוס הוולד, ואין יודעים מי אביו, הרי הוא מוגדר בשם 'בני ערבוביה'. עיבור ביולוגי ללא הכרה אנושית בין האיש והאישה, אין בו שם שמים, ופוגם בוולד. בנוסף לכך, הזרעה מזרע גוי פוגמת בוולד. זאת ועוד, יש מי שכתב שיש לחשוש שזרע פגום שנולד בעברה של מוציא שכבת זרע לבטלה, ייתכן שיש לכך השפעה גם על הנוצר מזה. שיקולים אלה נכונים בכל תרומת זרע⁷⁰. נוסף על כל אלה, כשמדובר בתרומת זרע לפנויה, יש לשקול את טובת הילד שייוולד מראש ללא אב וללא דמות אב, עד כמה מוסרי ונכון להביא אושר לאם על חשבון מה שעלול לגרום אומללות לבנה, עצמה ובשרה⁷¹. הילד לא יוכל לדעת לעולם מיהו אביו, אין אפילו שם, תמונה או סיפור, אין מציאות כלל של אב. מלבד זאת, ילד שנולד ללא אב ידוע, יודע כל ימיו שנוצר מאב שהוציא את זרעו שלא בקשר אישות, וחי בתחושה מתמדת שאביו מלכתחילה לא רצה כל קשר איתו, לא לקח עליו שום אחריות – לא חינוכית, לא כלכלית ולא מעשית⁷². מבחינה חינוכית הילד עלול לאמץ את כל הדפוסים השליליים של אביו הנעלם, שמהווה עבורו, בתת מודע, דגם לחיקוי, הן בקשר בין אב ובנו, והן בהוצאת זרע מחוץ למסגרת חיי אישות ממוסדים⁷³.

69. שו"ת באהלה של תורה, חלק ו, סימן יט. הרב שלמה זלמן אויערבאך והרב יהושע נויבירט, דבריהם הובאו בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן א, עמ' מט, דברי הרב אויערבאך הובאו גם בשו"ת מנחת שלמה, חלק ג, סימן קג, טז. וראה גם פרופ' אברהם שטיינברג, מנחה לשלמה (מובא בספר אסיא יב, עמ' 9, אסיא נט-ס, אייר תשנ"ז) שכתב בשם הרב אויערבאך, שהאיסור על תרומת זרע לרווקה חל אפילו כאשר הזרע בא מיהודי שתרם ממילא זרע. שו"ת לב שומע לשלמה, חלק א, סימן כב. הרב יעקב אריאל, הרב אליהו בקשי-דורון, הרב אפרים גרינבלט, הרב יצחק זילברשטיין, הרב אברהם יוסף, הרב אברהם יצחק הלוי כלאב, הרב דוב ליאור, הרב מאיר ניסים מאוזון, הרב אביגדר נבנצל, הרב דוד קאהן והרב מנשה קליין, בתשובות לרבני פוע"ה, החל ממרחשוון תשס"ב, שו"ת פוע"ה – פוריות, ייחוס וגנטיקה, עמ' 255–279. תשובת הרב ליאור פורסמה גם בשו"ת דבר חבירו, חלק א, סימן א. הרב נחום אליעזר רבינוביץ, בהרצאתו בכנס 'צהר' תשס"ח. הרב הרשל שכטר, בפגישתו עם רבני פוע"ה, ג' בכסלו תשע"ח. ראה בהרחבה גם במאמרו של הרב יעזר אריאל 'הזרעה מלאכותית לפנויות', אסיא פז-פח, סיון תש"ע, עמ' 103–116. ראה גם רץ כצבי – אסופת מאמרים, פרקי מחקר ועיון, פוריות-ייחוס-אישות, סימן א – 'תרומת זרע לרווקה'.

בשו"ת באהלה של תורה, שם, כתב שאם מדובר בגרושה שמעוניינת לחזור לבעלה העקר, בתנאי שתוכל להרות מתרומת זרע מגוי קודם שתחזור אליו, יש להתיר לה אם זאת הדרך היחידה לשלום בית.

70. המקורות לטעמים אלו הובאו כבר בתחילת הפרק, עמ' 428–431.

71. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן נא, שער ד, פרק ב. הרב יצחק שילת, 'שיכפול גנטי לאור ההלכה', תחומין יח (תשנ"ח), עמ' 141–142, וכן בספרו רפואה, הלכה וכוונות התורה, עמ' 209–212, 214. הרב יעקב אריאל, הרב אליהו בקשי-דורון, הרב יצחק זילברשטיין, הרב אברהם יצחק כלאב, הרב דוב ליאור, הרב דוד קאהן והרב מנשה קליין, תשובות הנ"ל לשאלת הרב מנחם בורשטיין, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 255–270, 272–276, 279. הרב נחום אליעזר רבינוביץ, בהרצאתו הנ"ל. הרב הרשל שכטר, בפגישתו הנ"ל. הרב אביגדר נבנצל (בתשובתו הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 277) התלבט האם בכוחו של נימוק זה לבדו להכריע לאיסור. הרב משה דוד טנדלר (בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ג באב תשע"ב) אמר שהוא מקבל כמה שאלות כאלה בכל חודש, ולדבריו, אי אפשר לומר בצורה מפורשת שיש בכך איסור הלכתי; אך הוא עצמו משדל את השואלות לא לבחור באופציה כזאת מפני שזה לא הוגן כלפי הוולד, ובפועל לא אומר מותר.

72. נעמי מי-עמי (במאמרה 'תרומת זרע בישראל', ספר אסיא יג, עמ' 207–209, אסיא עז-עח, טבת תשס"ו, עמ' 104–105), דנה בנזק הפסיכולוגי הנגרם לילד שאינו יכול לדעת את שורשיו הביולוגיים, ובחסרונה של דמות אב, הגורמת לקשיים בהתפתחות הזהות העצמית שלו.

73. הרב יעזר אריאל, אסיא, שם. כעין זה כתב הרב מנשה קליין בתשובתו הנ"ל לרב מנחם בורשטיין, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 260–269.

ילד כזה עלול גם להרגיש שהוא נחות בהשוואה לחבריו שגדלו בבתים להורים טבעיים. עובדה זו אינה תורמת ליציבות ולחוסן הנפשי הנדרשים לחינוכו ולעיצוב דמותו ותדמיתו הנפשית. כשייוודע לילד שהוא בא מזרע גוי, תתווסף להרגשת הנחיתות, גם הרגשת השוני משאר חבריו, ששני הוריהם יהודים⁷⁴.

נושא הרווקות המתעברות הוא חמור מאוד. גם על ידי גוי הדבר אסור. הילד שיוולד, גם אם יהיה בכל זאת ישראל מבחינת ההלכה, בכל זאת לא יהיה ישראל גמור, חציו גוי. אין ספק שנשמתו אינה נשמת ישראל רגיל. דם נוכרי יזרום בעורקיו, בתכונותיו, בזהותו. וזאת נוסף להיותו בן לאם חד הורית ללא אב, עם תסכולים ותסביכים. מה ההיתר לפתור את בעיית הרווקה על ידי הבאה לעולם של יצור בעייתי שעלול לסבול עקב בעיית זהותו? יש כאן דינמיקה של תופעות: דחיית נישואין, הקדמת קריירה למשפחתיות, העדפת תועלת אישית מדומה והבאה לעולם של יצור בעייתי. יש לצאת נגד כל הסיבות לתופעה.

הרב יעקב אריאל, שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 270

יט. מלבד הסיבות שפורטו לעיל לאסור תרומת זרע לרווקה או לפנויה עקב טובת הילד, יש סיבות נוספות לאסור זאת: אישה זו מביאה על עצמה חשד של זנות⁷⁵; פעולה כזאת עלולה לפגוע גם בילד אם יצא עליו לעז שאמו התעברה מביאת זנות; מתן הכשר להזרעה מלאכותית לפנויות עלול לגרום להשלכות ציבוריות שליליות כיוון שהוא מאפשר להסתיר את מקורו של הריון שנוצר מביאת איסור, בטענה שקרית שהעיבור נעשה באמצעות הזרעה מלאכותית כביכול. מתן הכשר להזרעה מלאכותית לפנויות עלול לגרום לנורמות ציבוריות⁷⁶ שליליות של העדפת אמהות חד הורית על פני ניסיונות להינשא⁷⁷.

כלומר, גם מבחינת טובת הילד וגם מבחינת האישה, פעולה כזאת - למרות שבטווח הקצר היא נראית כסוג מסוים של פתרון - עלולה להיות בסופו של דבר שלילית, ולגרום לנזק, למפח נפש

74. הרב יעקב אריאל, אסיא, שם. הרב מנשה קליין, בתשובתו הנ"ל, שם.

75. הרב שלמה זלמן אויערבאך והרב יהושע נויבירט, דבריהם הובאו בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן א, עמ' מט, דברי הרב אויערבאך הובאו גם בשו"ת מנחת שלמה, שם. הרב מנשה קליין, בתשובתו הנ"ל, שם. הרב מרדכי אליהו אמר לרב מנחם בורשטין, שתורומת זרע לפנויה נחשבת לזנות.

76. הרב מאיר ניסים מאוזוז (בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ט בתמוז תשס"ד) אמר שעיקר העניין הוא המשמעות הציבורית, גם בשו"ת לב שומע לשלמה (שם) הדגיש את הנושא של המשמעות הציבורית של פעולות כאלה.

77. הרב יעקב אריאל, בתשובתו הנ"ל (שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 270) המצוטטת כאן.

יש רווקות מבוגרות שעקב הכמיהה לילדים מחליטות 'להתפשר' בבחירת בן זוג, ולהינשא לרווק מבוגר, לאלמן או לגרוש, ובסופו של דבר מוצאות מנוחה עם בן זוג ומקימות בית. לעומת זאת, רווקות מבוגרות שיבחרו באפשרות של תרומת זרע עלולות לאבד בשל כך את הרצון ואת האפשרות להינשא, ובסופו של דבר עלולות להישאר בודדות, ללא בן זוג, כל ימי חייהן. גם הילד שיוולד להן, עם כל המשמעויות הנלוות ללידה כזאת, לא יוכל למלא את המשבצת הטבעית, הנפשית והמעשית של בן זוג. רק נישואין עם איש יוכלו לקיים את האמירה הטבעית של ריבון העולמים "לא טוב היות האדם לבדו - אעשה לו עזר כנגדו".

ולצער גדול. ההגבלה על פעולה כזאת מטרתה לגרום לנסות ולהגיע לפתרון טוב יותר ואמיתי יותר - הורות במסגרת נישואין⁷⁸.

כ. מבחינות מסוימות, הזרעה מלאכותית לאישה פנויה חמורה יותר מאשר תרומת זרע לאישה נשואה⁷⁹. מבחינות מסוימות, כגון שימוש בזרע גוי, הבעיות זהות. יש צדדים שבהם יש חומרה יתרה דווקא בהזרעה מלאכותית לאישה נשואה, מעצם הכנסת זרע זר לחמה. אך מבחינות אחרות יש פגמים קשים יותר בהזרעה מלאכותית לפנויה, והם: חשד לזנות, פגם בילד וחשש מהוצאת לעז שנוול מזנות, ובעיקר מבחינה חינוכית ופסיכולוגית⁸⁰.

כא. אכן, מחברים אחדים הסתפקו אם מותר הדבר כאשר אין חשש יוחסין, בזרע גוי או כשיש אב ידוע⁸¹, אך לא מצינו מגדולי הפוסקים שהתירו זאת⁸².

כב. יש מי שכתב שאין לאנשים יראי שמיים להשתתף בברית מילה של תינוק שנוול מתרומת זרע לרווקה⁸³, ויש שכתבו שמותר להשתתף בברית כזאת⁸⁴, ויש מי שכתב שלמעשה אין להזדקק כלל לשאלות מעין אלה כדי שלא יתפרש הדבר כהכשר להריון

78. נכון שאי אפשר להתחייב שחיי נישואין יהיו מוצלחים ומאושרים בכל מקרה, אך כך לפחות יש סיכוי, וכך דרכו של עולם. לעומת זאת, ייאוש מחיי נישואין עלול להנציח מצב בעייתי, כיוון שלרווקה עם ילד יכול להיות עוד יותר קשה להינשא.

79. ראה הרב יעקב אריאל, 'הזרעה מלאכותית לפנויות', אסיא, שם, עמ' 112.

80. ילד שנוול מתרומת זרע לזוג נשוי אינו מרגיש בחסרונו של אב ביולוגי, ובדרך כלל גם לא יודע כלל שהאב המגדלו אינו אביו הביולוגי. יש לו דגם נורמטיבי של בית עם אבא ואמא וממנו הוא מקבל את מושגי המשפחה.

81. הרב בנציון פירר, 'בענין פריון מלאכותי', נועם ו (תשכ"ב), עמוד רצט. שו"ת שרידי אש, חלק א, סוף סימן עט.

הרב ד"ר מרדכי הלפרין, דן במאמרו 'הזרעה מלאכותית לאחר מיתה' (ספר אסיא יג, עמ' 119-129, אסיא עז-עח, טבת תשס"ו, עמ' 113-123, וכן בספרו רפואה, מציאות והלכה, סימן כה; גרסה מקוצרת הופיעה קודם לכן בבית הלל ט, טבת תשס"ב, עמ' נד-ס) במקרה של בחור שנפטר ממחלה ממארת וקודם פטירתו השאיר זרע קפוא וביקש בצוואתו להקים לו שם ושאריה, וכתב שאין לאסור הזרעה מלאכותית בפנויה כשיש אב ידוע. חשוב לציין שלמרות שמבחינה מעשית הזרעה מלאכותית לאחר פטירה אמורה להתבצע אצל פנויה, בכל זאת מדובר על שני מקרים שונים, וההבדל המרכזי הוא שבהזרעה מלאכותית לאחר פטירה ידוע מי האב, והאב הוא ישראל. ראה לעיל, פרק מח - 'הזרעה מלאכותית (IUI)', בפסקה 'הזרעה לאחר פטירה', עמ' 318, שרוב הפוסקים התנגדו לדבריו. לאחרונה התפרסמו תשובות של הרב יובל שרלו באינטרנט (באתר ישיבת אורות שאול), שדן להתיר במקרים חריגים תרומת זרע לרווקה, אך יש לציין שכלל הפוסקים כיום מתנגדים לשיטתו.

82. יש לאסור לפנויה לקבל זרע מאדם בעל פיגור שכלי כדי שתגדל אותו בעצמה. הרב אליהו בקשי-דורון (בתשובתו הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 255-260) הביא מקרה שבו רווקה שומרת מצוות מבוגרת עבדה במוסד של בעלי פיגור שכלי ומומים קשים. מסירותה לעבודה ולמטופלים הביאה לכך שרצתה להינשא לאחד המטופלים, להיפקד ממנו ולגדל בנים, תוך ידיעה שיש סכירות גבוהה שגם הבנים יהיו באותו מצב. כיוון שנתברר שהמטופל אינו בן דעת וספק גדול אם קידושו קידושין, ועקב ההנחיות שלא להשיא זוגות כאלה כדי למנוע מראש הבאה לעולם בעלי פיגור קשה ומומים קשים שחיהם קשים מנשוא, ביקשה להיפקד ממנו וקיבלה את הסכמת הוריו. האישה שאלה אם מותר הדבר כדרך כל הארץ או בהזרעה מלאכותית. הרב אסר את הדבר והאריך בתשובתו למנות את הסיבות לכך. ביניהן: לידה אינה רק סיפוק צורך אמהי אלא בעיקר קיום ייעוד אלוהי. ליעוד זה יש גדרים והנחיות.

83. הרב מרדכי אליהו, תשובה לשאלת הרב בנימין דוד, כ"ז בטבת תשס"ג, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 284.

84. הרב דוב ליאור והרב אביגדור בנצל, תשובות לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 283, 285. וראה עוד בהערה הבאה.

הזרע על מנת להשחיתו לא נראה שתיקון המעוות הוא כמו מניעת לאו מפורש מהתורה שחייב לבזבז על כך ממון הרבה, כמו כן אין כאן גם קיום מצוות עשה שצריך לבזבז חומש. לכן נראה לענ"ד כמו שכתבתי.

הרב יעקב אריאל, שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 289

כה. מי שתרים זרע לבנק זרע, וחזר בו ורוצה לנסות ולתקן את המעוות, בדיעבד, במצב שנוצר, עדיף שזרעו יועבר למטרות מחקר⁸⁸. ויש סוברים שעדיף שישתמשו בזרע בהזרעה מלאכותית ליהודיה, שבכל מקרה תקח תרומת זרע, על פני השמדת הזרע, למרות החשש שמא אח יישא אחותו⁸⁹. טעמם, ייתכן שיש בכך תיקון מסוים להוצאת הזרע לבטלה.

יוחסין - מעמדו של הילד הנולד מתרומת זרע⁹⁰

פסול יוחסין עלול לחול בשני אופנים: כתוצאה מביאת פסול היוצרת את פסול היוחסין, או כהורשה מפסול יוחסין בדור קודם⁹¹.

פנויה

הַסֵּר מִמֶּנּוּ עֲקָשׁוֹת פֶּה וְלִזּוֹת שְׁפָתַי הִרְחַק מִמֶּנּוּ

משלי ד, כד

אמר רבי חמא ברבי חנינא: כשהקדוש ברוך הוא משרה שכניתו, אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל, שנאמר: "בָּעֵת הַהִיא נָאֵם ה' אֱלֹהֵיהֶם לְכָל מְשֻׁפָּחוֹת יִשְׂרָאֵל" (ירמיהו ל, כה), 'לכל ישראל' לא נאמר אלא "לכל מְשֻׁפָּחוֹת יִשְׂרָאֵל, וְהָמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם".

קידושין ע, ב

כו. מבחינה הלכתית גרידא, לכל הדעות אין בעיית יוחסין ואין דין ממזר לוולד הנולד לאישה פנויה מתרומת זרע גוי. הוולד כשר לבוא בקהל, ואינו צריך גיור. ילד כזה לא מתייחס לאביו הגוי אלא רק לאמו היהודיה⁹².

88. הרב יעקב אריאל והרב דוב ליאור, תשובה לשאלת הרב ליאור שגב, אדר ב' תשע"א, שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 289–290. הנימוקים מובאים בתשובת הרב אריאל, המצוטטת כאן.

89. הרב זלמן נחמיה גולדברג והרב מאיר ניסים מאוז, תשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 290. הרב גולדברג הוסיף שכדי לפתור את החשש שמא אח יישא אחותו, שאותו בחור יאמר לילדיו, שיינשאו רק עם מי שידעים מי אביו.

90. בפרקים על הזרעה מלאכותית, הפריה חוץ גופית, תרומת ביצית ופונדקאות, הקדמנו את נושא היוחסין לעצם הדיון ההלכתי על האפשרות להיעזר בטיפולים אלו, מפני ששאלת היוחסין משפיעה במישורין על שאלת ההיתר או האיסור. לעומת זאת, בתרומת זרע מרבית הפוסקים שאסרו זאת, פסקו כך גם ללא תלות בשאלת היוחסין.

91. ראה הרב אריה כץ, "ממזרות בטיפולי פוריות", אמונת עתיד 96 (תמוז תשע"ב) עמ' 65–70, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן כב; וכן 'הורשת ממזרות בטיפולי פוריות', אמונת עתיד 97 (תשרי תשע"ג) עמ' 74–78, ובשו"ת שאגת כהן, שם, סימן כה. ראה גם שו"ת שאגת כהן, שם, סימנים כג, כו.

92. כך הכרעת כלל הפוסקים, שלא כדעת נתיבות המשפט (מובא בתשובת חמדת שלמה, סימן ב), שכתב שמי שנולד מאב גוי צריך גיור, אלא שלאחר הגיור דינו כישראל לכל דבר, ולא כגר.

כז. עקב החיסיון הנוהג כיום על תרומת זרע, זרע המתקבל מבנק זרע אין ידוע מקורו וגם לא ידועה קבוצת ההשתייכות של תורם הזרע - יהודי או גוי, כשר או פסול יוחסין. לכן יש שכתבו שבן או בת שנולדו לפנויה יהודיה בדרך הזרעה מלאכותית מבנק זרע⁹³, אף על פי שלא הייתה ביאה אסורה, כיוון שיש חשש שמא אביו יהודי, יש פגם בייחוסו, והוולד נחשב ל'שתוקי' ואסור מדרבנן לבוא בקהל⁹⁴. 'שתוקי' - ילד שמכיר את אמו אך לא ידוע מי אביו, ונקרא שתוקי כיוון שכששואל את אמו מי הוא אביו, היא אומרת לו 'שתוק'⁹⁵. שתוקי אסור לבוא בקהל, כיוון שיש חשש שאביו פסול מלבוא בקהל, ופוגם גם את צאצאיו, וגזרו אפילו במקום שרוב ישראל כשרים⁹⁶. אך רוב הפוסקים סוברים שוולד הנולד מתרומת זרע מבנק זרע אין דינו כשתוקי ומותר בדיעבד לבוא בקהל⁹⁷, אך הדגישו שהיתר הוא רק בדיעבד ולא התירו לכתחילה להיעזר בתרומת זרע⁹⁸.

במקרה של תרומת זרע מגוי ובנוסף לכך גם תרומת ביצית מגויה, ראה לעיל (פרק נב - 'תרומת ביצית', עמ' 390, הערה 33), שאף לסוברים שהנולד לאישה ישראלית שקיבלה תרומת ביצית מגויה נחשב ליהודי ואינו צריך גיור, יש מי שכתב שההלכה כך דווקא מכיוון שבעל הזרע היה ישראל, ומשמע שאם בעל הזרע היה גוי - צריך גיור. בנוסף לעובדה שבנק הזרע אינו מוסר מידע על מקור הזרע וגם לא ידועה קבוצת ההשתייכות של תורם הזרע - יהודי או גוי, כשר או פסול יוחסין, מנהל בנק הזרע גם לא מברר מבחינה הלכתית את דתו של תורם הזרע. הסתמכות על תעודת זהות אינה תקפה מבחינה הלכתית ומשפטית. התייחסות לזרע מחו"ל תובא להלן, עמ' 448-449.

94. שו"ת שרידי אש, חלק א, סימן עט. הרב יוסף אליהו הענקין, 'הזרעה מלאכותית', המאור, תשרי-חשוון תשכ"ה, עמ' 9-10, ובתשובות איברא, סימן עג. הרב יעקב אפשטיין, 'יחוסו של הנולד מזרע שמקורו במאגר זרע', תחומין כד (תשס"ד), עמ' 147-155, הובא גם בשו"ת חבל נחלתו, חלק ג, סימן מג. כך גם משמע מתשובת הרב אביגדור נבנצל, בתשובה לשאלת הרב מנחם בורשטיין, כ' במרחשוון תשס"ח, שו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 212-213.

95. משנה קידושין פרק ד, ב (בבלי סט, א); רש"י שם, ד"ה 'ואינו'.

96. קידושין עג, א, 'אלו הן שתוקי'. ראה אוצר המושגים, ערך שתוקי.

97. שו"ת יביע אומר, חלק י, אבן העזר, סימן י. שו"ת באהלה של תורה, חלק ו, סימן כג. הרב שלמה דיכובסקי, 'תינוקות מאומצים - יוחסין וגיור', תחומין לג (תשע"ג), עמ' 177-179, ובתשובה לשאלה הנ"ל של הרב מנחם בורשטיין, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 214. הרב דוד לאו, 'היתר נישואין לוולד פנויה שהרתה בהפריה מלאכותית', תחומין לד (תשע"ד), עמ' 365-373. הרב אשר וייס, בתשובת כתב יד, דבריו הובאו באנציקלופדיה הלכתית ופואית, כרך ב, ערך 'הזרעה מלאכותית', עמ' 583, הערה 162. ראה שם נימוקים בגלל 'תרי רובי כשרים' (רוב בני העיר רוב התורמים שהם סטודנטים הבאים מחוץ לעיר שאף הם כשרים, ראה כתובות טו, א), ואפילו ברוב אחד אפשר היה להתיר, על פי דברי שו"ת נודע ביהודה (קמא, אבן העזר, סימן ז), שהתיר שתוקי ברוב אחד כאשר הדין הוא רק על כשרות הוולד ולא על כשרות האם (שהרי אינה נאסרת לכהונה גם אם קיבלה זרע מאדם פסול, כפי שהובא לעיל, הלכה יד). כמו כן, יש לומר שלא אסרו חכמים שתוקי אלא במציאות של זנות ממש כפי שהיה בימיהם ולא במציאות חדשה של הזרעה מלאכותית שלא בדרך ביאה, וטעמים נוספים. כך גם משמע מתשובותיהם לשאלה הנ"ל של הרב שמאי קהת הכהן גרוס, הרב אפרים גרינבלט, הרב דוב ליאור, הרב מאיר ניסים מאוזו והרב יקותיאל פרקש (שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 212-215). וראה עוד מאמרו של הרב מרדכי רלב"ג, 'יחוסו של הנולד על ידי הזרעה מלאכותית', תחומין כד (תשס"ד), עמ' 139-146, שהביא דעתם של הרב שלום משאש והרב זלמן נחמיה גולדברג, שהוולד אינו שתוקי. כך פסק בית הדין הרבני בבאר שבע (הדיינים הרב אליעזר איגרא, הרב דוד דוב לבנון, הרב אליהו אריאל אדרי; מיום ט"ו בכסלו תשע"ג, פורסם באסיא קא-קב, ניסן תשע"ו, עמ' 78-84), שהוולד כשר לבוא בקהל. לפי השיטות שממזרות לא עוברת בתורשה בהזרעה מלאכותית, בכל מקרה אין כאן חשש שתוקי. ראה להלן, הלכה לח.

98. הרב שלמה דיכובסקי, תחומין, שם. עוד כתב שאינו עוסק בשאלה של תרומת זרע ובבעיה של לקיחת כמה תרומות זרע מאותו אדם באופן שמעלה את החשש לנישואי אה עם אחותו. וראה עוד לעיל, הלכה ב, שכן דעת כל הפוסקים.

אשת איש

כח. מבחינה עקרונית ההלכה מחמירה יותר באשת איש לגבי תרומת זרע. מעצם עובדת היותה אישה נשואה לאדם אחד, יש לאסור הימצאות זרע של אדם אחר ברחמה, אף על פי שמדובר בהזרעה מלאכותית⁹⁹.

כט. אשת איש שילדה מתרומת זרע מגוי, לכל הדעות הילד ראוי לבוא בקהל¹⁰⁰.

ל. ולד שנולד מתרומת זרע יהודי לאשת איש, אינו ממזר¹⁰¹. ממזרות תלויה בביאה אסורה, ובדרך הזרעה מלאכותית אין ביאת איסור¹⁰². ויש הסבורים שהבן דינו כממזר גמור¹⁰³. טעמם - יש מקום לומר שהזרעה מלאכותית עצמה נחשבת לאיסור עריות¹⁰⁴, וגם אם אין בכך איסור עריות, אין הממזרות תלויה בעשיית איסור, אלא בעצם יצירת ולד מאיש ואישה שהם מן העריות¹⁰⁵. ויש אומרים שדינו כספק ממזר¹⁰⁶.

99. אמנם מבחינה חברתית ופסיכולוגית ומבחינת טובת הילד יש צדדים חמורים יותר דווקא בפנויה, ראה לעיל, הלכה כ.

100. שהרי אפילו הנולד מגוי שבא על בת ישראל נשואה, הוולד ראוי לבוא בקהל (שלחן ערוך, אבן העזר, סימן ד, יט). דיון לגבי נישואין של ולד כזה לכהונה יובא להלן, הלכה לה.

101. פחד יצחק, ערך 'בן בתו'. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תליתאה, חלק ג, סימן קלב. עמק הלכה, חלק א, סימן סח. שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, סימן יט. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב. הרב יוסף אליהו הענקין, 'הזרעה מלאכותית', המאור, תשרי-חשוון תשכ"ה, עמ' 9-10, ובתשובות איברא, סימן עג. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן י; סימן עא; חלק ב, סימן יא. שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן א; חלק ח, אבן העזר, סימן כא, וכתב שכך גם דעתם של הרב יוסף שלום אלישיב והרב בצלאל זולטי. שו"ת שמע שלמה, חלק ח, אבן העזר, סימנים ט-יב. הרב שמאי קהת הכהן גרוס, הרב אפרים גרינבלט, הרב שלמה דיכובסקי, הרב דוב ליאור, הרב מאיר ניסים מאוז, הרב אביגדר נבנצל (אך ראה להלן, הערה 106 שחשש לממזרות), הרב יקותיאל פרקש, בתשובותיהם הני"ל לשאלת הרב מנחם בורשטיין, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 212-216. ראה אוצר הפוסקים, סימן ד, ס"ק לט, אות ג. ראה גם הרב אריה כץ, 'ממזרות בטיפולי פוריות', אמונת עתיד 96 (תמוז תשע"ב), עמ' 65-70, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן כב, וראה עוד שם, סימן כג. ראה גם תשובות הפוסקים להלן, הערה 110, שלמעשה הוולד מותר לבוא בקהל.

102. רבנו פרץ, מובא בהגהת סמ"ק ישן (כתב יד). דבריו הובאו בבית חדש, יורה דעה, סימן קצה, וכן בטורי זהב, שם, ס"ק ז.

103. הרב עובדיה הדאיה, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קלז, הובא בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, אבן העזר, סימן י. הרב אליהו מאיר בלאך, 'בענין הזרעה מלאכותית', הפרדס, סיון תשי"ג, עמ' 1-3. הרב יואל טיטלבוים מסאטמר, המאור, אב תשכ"ד, עמ' 3-13, שם, אלול, עמ' 3-5, וכן בדברי יואל סימן קז-קי. ראה שו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סימן ה.

104. התייחסות הובאה לעיל, הלכה א.

105. ראה דברי הרב שלמה זלמן אויערבאך (להלן בהערה הבאה) שטען שזו שיטת תוספות (יבמות טז, ב, ד"ה 'קסבר').

ייתכן שיש מקום לחלק בין מצב של הזרעה מלאכותית, שבה מכניסים ישירות לגוף האישה זרע גבר שאסור עליה באיסור חמור של עריות, לבין מצב של הפריה חוץ גופית, שבה יש יצירה חדשה של עובר, ואז ייתכן שלא יהיה חשש ממזרות גם למחמירים, וצריך עיון. הרב יעקב ניסן רוזנטל, בפגישתו עם רבני פוע"ה, טבת תשס"ד. הרב אמר שהוא עונה תשובה הלכתית עקרונית, ומבחינה מעשית יש לשאול פוסק מובהק. גם הרב שלמה פישר (בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ב בכסלו תשס"ד) העלה סברה כזאת.

106. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קסה, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ג-), סימן קכד. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן כז, פרק א; חלק ט, סימן נא, שער ד, פרק א; חלק יג, סימן צז. הרב אביגדר נבנצל, תשובה לשאלת הרב אריה כץ, תמוז תשע"ד, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 248, וראה לעיל, הערה 101.

חשש נוסף לדין ספק ממזר מדין שתוקי בזרע שאין ידוע מקורו, הובא לעיל בדין פנויה (הלכה כז) ונכון גם לגבי אשת איש.

לא. הזרעה מלאכותית לאחר מותו של בעל הזרע – לפי הדעות הסוברות שלולד הנולד מתרומת זרע של יהודי לאשת איש יש דין ממזר, יש מי שסובר שאין מחילים דין ממזרות כאשר בוצעה ההזרעה המלאכותית לאחר מותו של תורם הזרע¹⁰⁷, ויש מי שהסתפק בכך¹⁰⁸, ויש מי שכתב שאין לחלק בכך¹⁰⁹.

לב. למעשה, אשת איש שקיבלה תרומת זרע, שבדרך כלל אין ידוע מקורו, למרות ההסתייגויות ההלכתיות החמורות מפעולה כזאת, בדיעבד אין לאסור ילדים שנולדו כתוצאה מכך מלבוא בקהל, ומותר להם להינשא לישראלים, וגם אין לחשוש בדיעבד שמא אח ישא אחותו¹¹⁰. וראה להלן, בפסקה 'מניעה של נישואי אח ואחות - חשיפת זהות התורם לפי בקשת הילד', עמ' 451-454.

ייחוס לתורם הזרע

לג. ככלל, שאלת ייחוסו של מי שנולד מתרומת זרע מיהודי מקבילה לשאלת הייחוס בכל הזרעה מלאכותית, שנידונה לעיל, פרק מח – 'הזרעה מלאכותית', עמ' 293-294¹¹¹. ויש מי שהעלה סברה לחלק בין הזרעה מלאכותית מבעל האשה לבין תרומת זרע¹¹².

107. הרב ד"ר מרדכי הלפרין, 'הזרעה מלאכותית לאחר מיתה', ספר אסיא יג, עמ' 127 (אסיא עז-עח, טבת תשס"ו, עמ' 121), וכן בספרו רפואה, מציאות והלכה, סימן כה.

108. הרב יעקב אריאל, תשובה לשאלת הרב אליעזר אלטשולר, כ"ז בשבט תשס"א, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 161, ותלה זאת במחלוקת הפוסקים בשאלה האם בהזרעה מלאכותית לאחר המוות הוולד מתייחס אחר אביו. ראה לעיל, פרק מח – 'הזרעה מלאכותית', בפסקה 'הזרעה מלאכותית לאחר המוות', עמ' 319-320. הרב זלמן נחמיה גולדברג (בפגישתו עם רבני פוע"ה, ה' באדר תשס"ו) צירף סברה זו כדי להקל בתרומת עובר לאחר פטירת בעל הזרע, ראה לעיל, פרק נב – 'תרומת ביצית', עמ' 398.

109. הרב אביגד נבנצל, תשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 163. כך משמע גם מתשובת הרב דוב ליאור, בתשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 162, הובאה גם בשו"ת דבר חברון, חלק א, סימן ד.

110. ראה קידושין עג, א, שהטעם של שמא אח ישא אחותו אינו מעכב בדיעבד מלבוא בקהל. שו"ת מעין אומר, חלק ח, פריה ורביה, סימן ב/ב. הרב שמאי קהת הכהן גרוס, הרב אפרים גרינבלט, הרב שלמה דייכובסקי, הרב דוב ליאור, הרב מאיר ניסים מאוז, הרב יקותיאל פרקש, בתשובה לשאלת הרב מנחם בורשטיין, כ' במרחשוון תשס"ח, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 212-216. הרב גרינבלט, הרב מאוז והרב פרקש נתנו עצות מעשיות איך למנוע חשש שאח יישא אחותו. הרב שלמה משה עמאר בפגישתו עם רבני פוע"ה, ל' בשבט תשס"ז. הרב עמאר הורה שלכתחילה יש לנסות ולברר את מקור הזרע, האם מדובר בישראל או בגוי, למרות שלמעשה, בדיעבד אפשר להתיר את הילדים, ואפילו אין לאסור על בת כזאת להינשא לכהן.

111. וראה הרב אליעזר איגרא, 'ירושה בילדי הפריה מלאכותית', תחומין לג (תשע"ג), עמ' 55-60, מי היורש של אדם שנולד מתרומת זרע מתורם שאינו ידוע או מגוי, ונפטר ללא זרע של קיימא.

112. תורה שלמה, כרך יז, מילואים, סימן ד, סוף ס"ק טז. סברתו – אדם שבא על אישה, הוולד שנולד ממנה מתייחס אליו, ולא משנה דעתו בזה. אם נותן מזרעו לאשתו לא דרך אישות, הוולד מתייחס אליו כיוון שרוצה בו. אך אם נותן מזרעו לאישה שאינו מכירה, לא דרך אישות אלא בתרומת זרע, הוא בעצם מפקיר את זרעו.

ייחוס לכהונה

לד. אם בעל הזרע הוא כהן, יש מי שכתב שאין לפסול את הוולד מכהונה, ואין בו שום פגם, וראוי אפילו להיות כהן גדול¹¹³. אך לפי הדעות שהאישה מתחללת בעצם הזרקת הזרע שאינו מבעלה, הוולד אינו כהן¹¹⁴.

לה. בת שנולדה מתרומת זרע מגוי או מאיש הפוסל לכהונה בביאתו, מותרת לכהונה¹¹⁵. ויש מי שהורה שאסורה לכהונה¹¹⁶, ויש מי שהסתפקו בכך¹¹⁷.

ייבום וחליצה

לו. צריך לומר במפורש לאישה שמקבלת תרומת זרע מגוי, שאם בעלה ימות לפניו ללא ילדים משלו, ויש לו אחים מאב, שאסור יהיה לה להינשא ללא קבלת חליצה¹¹⁸.

לז. נחלקו הפוסקים בדינה של אישה שקרתה לה תקלה חמורה: שילדה מתרומת זרע, ובעלה נפטר, ולא ידעה שהיא זקוקה לחליצה, ובטעות הלכה ונישאה לאדם אחר. יש מי שהורה שצריכה חליצה, ואסורה לבעלה¹¹⁹. ויש מי שהצריך חליצה והסתפק האם מותרת לבעלה¹²⁰. ויש מי שהצריך חליצה, אך הקל שלא להוציאה מבעלה¹²¹. ויש מי

113. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תליתאה, חלק ג, סימן קלב. בני אהובה, הלכות אישות, פרק טו, ו; וכתב שכך היא הפסיקה העקרונית אך למעשה אי אפשר לברר זאת. הרב שלמה פיישר (בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ב בכסלו תשס"ד) אמר שאם תורם הזרע הוא כהן, גם הילד הנולד יחשב כהן. הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, אמר לרב מנחם בורשטיין, שאם תורם הזרע הוא בוודאי כהן, גם הילד כהן.

114. ראה שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב. התייחסות למעמדו של מי שנולד בהזרעה מלאכותית מכהן וחללה או גרושה הובאה לעיל, פרק מח - 'הזרעה מלאכותית (IUI)', עמ' 294.

115. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קסא, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ג-א), סימן ככד. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ב, סימן יא.

116. שו"ת האלף לך שלמה, אבן העזר, סימן לה. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב, והוסיף שאם נישאת לכהן, בדיעבד אין מוציאים אותה ממנו. שו"ת דבר חבון, חלק א, סימן א. הרב אביגדור בנצל בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ד בתמוז תשס"א.

117. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, פרק נא, שער ד, פרק ה. לשיטתו, שיש ספק האם הזרעה מלאכותית דינה כביאה לעניין איסורי עריות. הרב הרשל שכטר, בהרצאתו בכנס פוע"ה תשס"א. טעמו, אפילו לסוברים שאין איסור עריות בהזרעה מלאכותית, עדיין יש ספק כיוון שהבת אינה מיוחסת, שמי שנולדת מגוי יש לה רק אם ללא אב, ואולי זה הטעם שפגומה לכהונה למרות שלא היה מעשה עברה בביאה.

118. שו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן סא. ראוי לומר זאת לאישה בצנעה, באופן אישי ובצורה עדינה, ולשון חכמים מרפא.

119. הרב אברהם יצחק כלאב והרב דוב ליאור בתשובה לשאלת הרב אריה כץ, מיום כ"ח באדר ב' תשע"א, שו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 234-235, בהתבסס על פסיקת שלחן ערוך, אבן העזר, סימן קנט, ב, שיבמה שנישאת ללא חליצה, אפילו בשוגג, נאסרת לבעלה. לשיטתם יש לברר אם היא אכן זקוקה לחליצה, גם אם לא ידוע שיש לבעלה אחים. כך גם כתב הרב דוד אביטן, בשליחותו של הרב שלמה משה עמאר, בתשובה לשאלה הנ"ל (שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 226-233), והוסיף שבתנאים מסוימים יש מקום להקל.

120. הרב אביגדור בנצל, בתשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 237. טעמו: ייתכן שאם היו יודעים שאינם יכולים להינשא ללא חליצה, אך היו יכולים להינשא אם הייתה חולצת, היו נישאים בהיתר אחרי חליצה ולא חיים באיסור. לכן ייתכן שיש כאן קידושי טעות, ותחלוץ ותינשא לבעלה מחדש.

121. הרב אליהו אברג'ל, בתשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 223-225. טעמו: כיוון שכשהתירו לה תרומת זרע לא אמרו לה שאם בעלה ימות תצטרך חליצה. וכיוון שנישאה בטעות, אפשר להחשיבה לאנוסה גמורה, ויש דעות שאז לא נאסרת לבעלה.

שהורה שמותרת לבעלה ואינה זקוקה לחליצה¹²².

לז*. מי שנולד מתרומת זרע לאדם שאינו ידוע שנישא ונפטר ללא ילדים, יש מי שהסתפק אם אלמנתו תוכל להינשא. שכן קרוב לוודאי שלתורם הזרע נולדו בנים נוספים שלא ידוע מי הם, והאלמנה חייבת חליצה מאחד מהם כדי להינשא¹²³.

זרע מאדם פסול

לח. אם ידוע בבירור שבעל הזרע הוא ממזר, הוולד הוא ממזר, גם לפי השיטות שבדרך כלל אין ממזרות בהזרעה מלאכותית. כיוון שגם אם ממזרות לא נוצרת על ידי הזרעה מלאכותית, היא עוברת בתורשה גם בהזרעה מלאכותית¹²³. ויש שכתבו שבכל מקרה הוולד כשר, למרות שבעל הזרע הוא אביו לכל דבר, כיוון שלדעתם, בניגוד ליוחסין בהקשרים אחרים, ממזרות אינה עוברת בתורשה על ידי הזרעה מלאכותית אלא רק על ידי יחסי אישות¹²⁴.

זרע מחוץ לארץ

לט. גם כשמביאים זרע מחו"ל יש לוודא במידת האפשר שהזרע הוא זרע של גוי. עם זאת, בחוץ לארץ יש לתלות ולהניח שזרע שאין ידוע מקורו שייך לגוי, כיוון שרוב התושבים שם הם גויים, ולכן הוולד נידון כמי שנולד מתרומת זרע מגוי¹²⁵. ויש שכתבו שגם במקום

122. הרב שלמה דיכובסקי, תשובה בעל פה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 236. טעמיו: אולי הבעל התרפא והילד שנולד הוא בנו. בנוסף לכך, רק מדברי האישה אנו יודעים שהרתה מתרומת זרע ולא נאמנת לפסול את עצמה לבעלה הנוכחי. גם הרב מאיר ניסים מאזוז כתב בתשובה לשאלה הנ"ל (שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 235–236), שאם לא ידוע שיש לבעלה אחים, אין צורך להעיר לאישה על כך, וצירף כמה צדדים להקל: שמא אינה זקוקה כלל לחליצה, כיוון שאין לבעלה אחים. ואם יש לו אחים – שמא בעלה השני לא יאמין שילדה מתרומת זרע, ולא ירצה לגרשה. וגם שאין לנו ידיעה על תרומת הזרע אלא רק מהאישה עצמה. ושמא נחשבת כאנוסה כיוון שלא ידעה שצריכה חליצה. ושואם יש לה ילד מבעלה השני יש לצרף דעת הפוסקים המקלים בכך שהובאו בשו"ת רבי עקיבא איגר, סימן רה, ובפתחי תשובה, אבן העזר, סימן קנט, ס"ק ז. ומוטב יהיו שוגגים ולא יהיו מזידים. והסכים להקל רק אם יצטרפו עמו עוד רבנים. שו"ת שאגת כהן, שם.

122*. הרב אריה כץ, 'דין אלמנת הנוול מתרומת זרע של אדם לא ידוע ונפטר ללא זרע', אמונת עתיד 138 (שבט תשפ"ג), עמ' 108–113. וראה שם ששו"ת נודע ביהודה (תנינא, אבן העזר, סימנים קמג, קמה) ושו"ת עונג יום טוב (סימן קפ) התירו לאלמנת אדם שמוצאו אינו ידוע ונפטר ללא ילדים להינשא על אף החשש שיש לו אחים והיא זקוקה לחליצה, אך רוב הטעמים להיתר אינם קיימים כשמדובר בתרומת זרע.

123. שו"ת ברית יעקב, אבן העזר, סימן ד, בהגהה. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב. שו"ת חוות בנימין, חלק ג, סימן קז. שו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סימן ה. וכן מוכח גם משו"ת יביע אומר (חלק י, אבן העזר, סימן י), ומתשובת הרב אשר וייס (בתשובה שהובאה לעיל הערה 97), שדנו מדוע אין חשש שתוקי, ומדבריהם משמע שאם היה ידוע שתורם הזרע ממזר, גם הוולד היה ממזר. כך גם מוכח משו"ת שרידי אש, חלק א, סימן עט. ראה הרב אריה כץ, 'הורשת ממזרות בטיפול פוריות', אמונת עתיד 97 (תשרי תשע"ג), עמ' 74–78, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן כה, וראה עוד שם, סימן כו.

124. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ג, סימן יא. ראה שו"ת שמש ומגן, חלק ד, אבן העזר, סימן לו-לז. וראה גם מאמרו של הרב מייכאל בלייכר, 'הפריית מבחנה' (ספר אסיא ח, עמ' 169–173, אסיא מט-נ, תמוז תש"ן, עמ' 68–72), שדן בשאלה של עובר שתחילת יצירתו בהפריה בין איש ואישה כשרים, והושתל ברחמה של ממזרת, שדינו כוולד כשר, כי בעניין ממזרות הולכים אחר תחילת יצירתו ולא אחר לידתו. ראה גם ד"ר יוסי גרין, 'האם קיים פתרון לבעיית הממזרות', מאזני משפט, כרך ז, תש"ע, עמ' 411–440.

לסוברים שהוולד הנוול מהזרעה מלאכותית לא מתייחס אחר אביו (ראה לעיל, פרק מח – 'הזרעה מלאכותית', עמ' 294, הערה 22), ממילא פשוט שהוולד אינו ממזר גם אם אביו ממזר, ראה שו"ת משפטי עוזאל, אבן העזר, סימן יט. ראה גם ר"ן כצבי – אסופת מאמרים, פרקי מחקר ועיון, פוריות-יוחסין-אישות, סימן יג – האם יש דין ממזרות בהפריה חוץ גופית, פרק א.

125. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן עא, וחלק ב, סימן יא. הרב מרדכי אליהו אמר לרב מנחם בורשטין, שאפשר לצרף גם את העובדה שיש מקומות בחו"ל שזרע של יהודי יקר יותר מאשר זרע גוי, ושם אין לחשוש שמא

שרוב האוכלוסייה היא נוכרית, אין הולכים אחר הרוב במקרה כזה, שהרי כל הגזרה היא מטעם מיעוט, שמא ישא אח את אחותו מאביו או חשש שמא תורם הזרע ממזר, ולכן מחשיבים את הוולד כמי שנולד מזרע שלא ידוע מקורו¹²⁶.

היחס בין הילד הנולד מתרומת זרע לבין בעל אמו¹²⁷

מ. ברור שאין כל קשר יוחסין בין הוולד הנולד לבין בעל האישה שהוכחה עקרותו. ראה פירוש להלן כיצד לנהוג למעשה.

מא. במקרה שלאחר גירושין הבעל טוען שאינו חייב במזונות הילד, מכיוון שהילד נולד מתרומת זרע ואינו בנו, ולדבריו, אף על פי שהסכים לתרומת הזרע - לא אימץ את הילד, אין שומעים לו, כיוון שהסכמת בעל לתרומת זרע אצל אשתו כוללת בהכרח גם הכרה בילד שייוולד כתוצאה מכך כבנו לכל דבר, גם בדיני ממונות, ולכן הוא חייב לזון את הילד¹²⁸.

מב. דין ייחוד עם בת הנולדת מתרומת זרע הוא כדין ייחוד עם ילדה מאומצת מלידתה. התייחסות לדיני ייחוד עם ילדים מאומצים תובא להלן בכרך הרביעי, פרק צו - 'אימוץ ילדים', עמ' 204-206.

בעל האישה כהן או לוי

מג. כיוון שאין כל קשר יוחסין בין הוולד הנולד לבין בעל האישה, הרי אם בעל האישה הוא כהן, ברור שאסור לבן הנולד מתרומת זרע לעלות לדוכן, ולא לעלות לתורה ככהן, וכן לכל ענייני כהונה¹²⁹, ויש מי שהציע פתרון מעשי במצב כזה¹³⁰. ואם מדובר בלוי, אסור לו לקבל מעשר ראשון ולא לעלות לתורה כלוי.

- מדובר בזרע יהודי. הרב הדגיש שהדברים אמורים רק במקומות מסודרים. מבירור מעשי בבנק זרע מסוים בארץ הלוקח זרע מחו"ל עולה שהזרע נאסף מבנק זרע שנמצא במקום שאחוז היהודים בו נמוך מאוד. בנוסף לכך בודקים את שמות המשפחה של תורמי הזרע כדי לוודא שהשם אינו שם יהודי מקובל. כך שלא מדובר בידיעה ודאית אלא בבדיקה עד מקום שידם מגעת.
126. הרב יואל טיטלבוים מסאטמר, המאור, אב תשכ"ד, עמ' 3-13, וכן בדברי יואל, סימן קז. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יד. שו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סימן ה.
127. הכוונה לזוג שקיבלו היתר לתרומת זרע גוי עקב בעיית פוריות.
128. תורת הרפואה, עמ' 189. וראה עוד שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק א, סימן קמג, שנתן טעם לחיוב מזונות בילדיו שנולדו לו מאישה פנויה, מטעם שנחשב כאילו התנה עמה שיוון את הילדים שתלד למרות שלא מחויב כלפיהם באופן רשמי, ולכאורה טעם זה נכון גם כאן.
- מבחינה משפטית, על פי תקנות בריאות העם (הפריה חוץ גופית) התשמ"ז-1987, סעיף 6 - "ביצית שניטלה מאישה נשואה לשם השתלתה בה, לא תופרה בזרע של תורם או בזרע שהתקבל מבנק הזרע, אלא אם כן התקבלה הסכמה בכתב ומראש הן מהאישה ממנה ניטלה הביצית והן מבעלה".
129. שו"ת מנחת יצחק, חלק ו, סימן קמ. שו"ת שבט הלוי, חלק ג, סימן קעו. הרב אברהם יצחק הלוי כלאב והרב אביגד נבנצל, בתשובה לשאלת הרב אריה כץ, תמוז תשע"ד, שו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 246, 248. הרב שלמה פישור (בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ב בכסלו תשס"ד) אמר שהילד עצמו צריך לדעת שאינו כהן. אין כל כך בעיה אם יעלה לתורה ראשון, אך אסור לו לעלות לדוכן. בשו"ת מנחת יצחק (שם), הוסיף שמצד עיקר הדין מצווה לפרסם מצבו, שלא לבוא לידי מכשול.
130. הרב יעקב אריאל כתב בתשובה לשאלה הנ"ל (שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 244-245) שמי שהוחזק ככהן, והתברר לו שנולד מתרומת זרע (והדבר ברור לחלוטין, כפי שיבואר להלן, הלכה מט), והוא מתבייש בכך, יכול להמשיך לעלות לתורה ככהן, ויכול אפילו להמשיך לעלות לדוכן עם כהנים אחרים, ויבליע את שם ה' בברכה 'אשר קדשנו במצוותיו'. אם הוא אשכנזי, יכול אפילו לעלות לדוכן לבד ולברך בשם, ובלבד שיכוון לא לצאת ידי חובת מצוות ברכת כהנים. כמו כן יתחמק מלפדות בכורות, ואם ייוולד לו בן בכור, יפדנו בצנעה על ידי כהן שאינו מכיר. מלבד

פרסום העובדה שהילד נולד מתרומת זרע קשה מאוד לבני הזוג, ועלול לגרום להם ייסורי נפש מרובים. יש לזכור שכאשר הבעל עקר לחלוטין, ולאחר בדיקות ולעיתים גם אחרי טיפולים ארוכים ומפרכים, ולאחר שנות המתנה וצער גדול, מגיעים בני זוג למסקנה שאינם יכולים להביא צאצאים בשום פנים ואופן, ומצליחים לקבל היתר הלכתי - דחוק אמנם - לתרומת זרע, במצב כזה שואפים בני הזוג להסתיר ולהצניע את העובדה שהילד נולד מתרומת זרע, ולהעלימה לחלוטין מעיני כל אדם. אם הבעל הוא כהן או לוי, והאישה תלד בן זכר, העובדה שמדובר בתרומת זרע תיחשף ותתברר, והדבר יגרום צער בל יתואר לבני הזוג, ובפרט לילד עצמו. לעומת זאת, אם האישה תלד בת, יהיה קל יותר להצניע את העובדה שמדובר בתרומת זרע. לכן, במצב כזה יש צורך לבצע ברירת עוברים (PGD), ולהחזיר לרחם האישה קדם עוברים ממין נקבה בלבד¹³¹.

הנחיות מעשיות כיצד מבצעים ברירה של מין העובר בארץ הובאו לעיל, פרק נא - 'בחירת מין העובר', עמ' 373-374. דין פדיון נכד מבת שנולדה מתרומת זרע יובא להלן, עמ' 455.

האם לספר לילד שהוא נולד מתרומת זרע גוי

מד. ככלל, אין חובה לספר לילד שנולד מתרומת זרע גוי¹³².

מה. אם בכל זאת נולד בן זכר מתרומת זרע גוי, לאישה שבעלה כהן, חובה לספר לו, מהסיבות שפורטו בהלכה מג.

נאמנות הורים לספר שילדם נולד מתרומת זרע

מו. אישה אינה נאמנת לומר על בנה שנולד מתרומת זרע¹³³.

מז. בעל נאמן לומר על בן אשתו שאינו בנו, מדין 'יכיר'¹³⁴.

זאת, צריך לספר לבניו שאינם כהנים, ולכשיגדלו מומלץ שיעברו לגור במקום שאין מכירים אותם, וישנו את שם משפחתם. טעמו - משום כבוד הבריות התירו אפילו לעבור על איסורי דרבנן - עליית כהן ראשון לתורה היא רק משום דרכי שלום; עלייה לדוכן לברך ברכת כהנים אינה אסורה כשלא מכוון לשם ברכה; לדעת האשכנזים ברכה לבטלה אסורה מדרבנן בלבד.

131. אף על פי שהנחיה כזאת מפחיתה את הסיכויים להצלחת הטיפול, כיוון שמבחניה סטטיסטית 50% מהעוברים ייפסלו להחזרה, בכל זאת היא חיונית ונחוצה ביותר.

132. הנוול מתרומת זרע גוי מותר לבוא בקהל לכל הדעות, כפי שנכתב לעיל, הלכה כט. גם אם מדובר בבת, וייתכן שתוצאה להינשא לכהן, אפשר לסמוך על הדעות שמוותרת לכהונה, ראה לעיל, הלכה לה.

133. ראה רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק טו, יט, ושלחן ערוך, אבן העזר, סימן ד, כט, שאישה אינה נאמנת לומר על בנה שאינו מבעלה.

134. שיטת רבי יהודה, קידושין עח, ב. רמב"ם, שם, הלכות טו-טז. שלחן ערוך, שם. הסבר ופירוט יובא באוצר המושגים, ערך יכיר.

מח. אם האב החזיקו כבנו, שוב אינו נאמן לומר שאינו בנו¹³⁵. וכן אם נולדו לבנו ילדים, כיוון שאינו נאמן עליהם¹³⁶, מתוך כך גם אינו נאמן על הבן עצמו לומר שאינו בנו¹³⁷.

מט. אם ההורים סיפרו לבנם שנולד מתרומת זרע, אף על פי שאינם נאמנים, כדלעיל, יש שכתבו שאם אפשר להשיג מסמכים המוכיחים זאת, יש לברר את הדבר. אם אכן מתברר מהמסמכים שהבן נולד מתרומת זרע, עליו להפסיק להחזיק את עצמו כבנו של בעל אמו, כגון אם הוא כהן¹³⁸. ויש שכתבו שאין צורך לברר את הדבר גם אם יש אפשרות לכך. טעמיהם – ייתכן שבכל מקרה לא יצליחו לברר, כגון אם בעל האשה אינו עקר לחלוטין; אפילו אם יש בדיקות זרע המראות לכאורה שבעל האשה עקר לחלוטין, ייתכן שבפעמים אחרות היה קצת זרע; בלאו הכי הכהנים בימינו אינם מיוחסים אלא נוהגים בכהונתם מכוח חזקה¹³⁹.

מניעה של נישואי אח ואחות - חשיפת זהות התורם לפי בקשת הילד

הפסקה שלפנינו עוסקת במקרים של תרומת זרע שנלקחה מיהודי, או במקרים שהילד מודע לכך שנולד מתרומת זרע, כגון כשנולד לפנויה ורוצה לדעת מי אביו. ההתייחסות כאן היא בדיעבד, לאחר מעשה, כדי לנסות ולצמצם את הנזקים העלולים להיגרם לילד. החששות הם נישואי אח ואחות וכן פגיעה פסיכולוגית בילד שאינו יודע מי אביו.

לעומת זאת, אם מדובר בבני זוג נשואים שקיבלו היתר חריג לתרומת זרע מגוי בלבד עקב עקרות הבעל, יש להם עניין להסתיר זאת מהילד, כדי שלא יידע שנולד מתרומת זרע, וממילא אין חשש לפגיעה פסיכולוגית. החשש לנישואי אח ואחות אינו קיים מבחינה הלכתית כיוון שמדובר בזרע גוי, וגם מבחינה רפואית החשש קטן מאוד כיוון שמדובר בזרע שמיובא במיוחד מחו"ל.

אֵל תַּחֲלֹל אֶת בְּתֻלָּהָ וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמִלָּאָה הָאָרֶץ זִמָּה

ויקרא יט, כט

רבי אליעזר בן יעקב אומר: הרי שבא על נשים הרבה, ואינו יודע על איזו מהן בא, וכן היא שבאו עליה אנשים הרבה ואינה יודעת מאיזה מהן קיבלה, נמצא אב נושא את בתו ואח נושא את אחותו, ונתמלא כל העולם כולו ממזרים, ועל זה נאמר "וּמִלָּאָה הָאָרֶץ זִמָּה" (ויקרא יט, כט)

135. בבא בתרא קכז, ב. רמ"א, שם.

136. כיוון שדין 'כיר' הוא רק מהאב על בנו.

137. יבמות מז, א. רמב"ם, שם. שלחן ערוך, שם.

138. הרב אברהם יצחק הלוי כלאב והרב אביגדור נבנצל, בתשובה לשאלת הרב אריה כץ, תמוז תשע"ד, שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 246, 248. לדעת הרב כלאב, עד שיתברר הדבר, יתחמק בצנעה מלשאת כפיו. לדעת הרב נבנצל, כל עוד לא התברר הדבר, ימשיך לשאת כפיו. וראה לעיל, הלכה מג, וראה גם את דברי הרב יעקב אריאל, שם, הערה 130.

139. הרב שלמה דיכובסקי, הרב אברהם יוסף, הרב מאיר ניסים מאזוז, תשובות לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 247–248. ראה גם הרב אריה כץ, 'נאמנות על תרומת זרע', אמונות עתיך 109 (תשרי תשע"ו), עמ' 94–100, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן לט. וכן רץ כצבי – אסופת מאמרים, פרקי מחקר ועיון, פוריות-יוחסין-אישות, סימן יב – ביטול חזקה כהונה בטענת תרומת זרע.

יבמות לו, ב

החיסיון ההדדי שבין תורם הזרע לאישה שקיבלה את הזרע ולבעלה אינו מחייב את הילד שנולד ואינו חל עליו. ילד שנולד מתרומת זרע עשוי לפנות לבית המשפט בבקשה לחשוף את זהות אביו, כדי לממש את זכותו הטבעית לדעת מי אביו.

בתרומת זרע יש להתייחס לסוגיה של האפשרות לאנונימיות של תורם הזרע, מחד גיסא, לעומת רישום ושימור פרטיו של תורם הזרע, ומתן אפשרות לצאצא לברר מי הוא אביו הביולוגי, מאידך גיסא. יש נימוקים כבדי משקל לחייב רישום מסודר של תורם הזרע, ולתת אפשרות למסירת המידע על כך לילד שנולד ממנו. בין הנימוקים: זכות אנושית בסיסית לכל אדם לדעת מי הוא אביו מולידו; מניעת גילוי עריות; מניעת מומים מולדים עקב נישואי אחאים¹⁴⁰.

לעומת זאת, הועלתה טענה שחייב כזה על רישום תרומת זרע עלול לגרום לירידה משמעותית במספר תרומות הזרע. טענה כזאת אינה בהכרח טענה אתית, ויש מי שכתב שטענה זאת גם לא הוכחה ואף נדחתה מבחינה עובדתית¹⁴¹. טענה של חשש לפגיעה בפרטיות תורמי הזרע יכולה לבוא על פתרונה על ידי אבטחת המידע, כמו שמטופל כל מידע רגיש אחר במדינת ישראל. הטענה שאפשר לצמצם את הסיכונים לנישואי אח ואחות על ידי הגבלה של תרומות זרע מתורם יחיד לא עומדת במבחן הביקורת, כיוון שאי אפשר לאכוף הנחיות כאלה ללא רישום מרכזי מלא של תורמי הזרע, שבפועל אינם תורמים אלא מקבלים על כך תשלום. יש מי שטען שמסתבר שהנימוק המעשי לאי רישום הוא הנוחיות התפעולית של המרפאות העוסקות בתרומת זרע¹⁴². אם אמנם כך הוא הדבר, פלא הוא שטענות אתיות, הלכתיות ורפואיות עקרוניות וכבדות משקל נדחות בקש.

בפועל אין כיום אפשרות למי שנולד מתרומת זרע לברר מיהו אביו מולידו¹⁴³. יש בכך סיכון לגילוי עריות, שהוא איסור חמור ביותר, וכתוצאה מכך גם סכנה מוחשית ביותר

140. אחאים הם מי שיש להם לפחות הורה אחד משותף, שלעתים אינו ידוע להם, כמו במקרה של תרומת זרע.

141. ראה הרב ד"ר מרדכי הלפרין, 'שמירת מידע על הורות ביולוגית', ספר אסיא יג, עמ' 322–332 (אסיא סה-סו, אלול תשנ"ט, עמ' 83–93).

142. הרב ד"ר מרדכי הלפרין, אסיא, שם.

143. הערת עו"ד מירה היבנר-הראל, היועצת המשפטית של משרד הבריאות – אם יש צורך מיוחד, כגון מחלה גנטית שעל מנת להבינה חיוני לבדוק את הגנטיקה של האב, אפשר לפנות למנהל בנק הזרע שממנו נלקחה תרומת הזרע, היודע את זהות תורמי הזרע, כדי שיפנה לתורם הזרע לבירור הנושא, ללא חשיפת זהותו.

למומים מולדים קשים עקב נישואי אחאים. מלבד זאת, גם המתנגדים לרישום מודים שיש במצב הקיים פגיעה חמורה בכבוד האדם¹⁴⁴, וגם בעיה חברתית קשה¹⁴⁵.

יש מדינות שבהן מותנה מראש עם תורמי הזרע שזהותם עשויה להתברר אם ילדם יתבע זאת לכשיגדל, לאחר שקבעו שם בחוק שלא תהיה כל השלכה משפטית לחשיפה זו, וכי אי אפשר לתבוע מזונות או זכות ירושה. יש מדינות שבהן החוק מאפשר לכל אדם לדעת מי הם הוריו הגנטיים מתוך הטלת חובה על הרופאים לגלות את זהות תורמי הזרע לפי דרישת בית המשפט. תורם כזה נחשב מבחינה חוקית לאב הביולוגי, ועליו מוטלות החובות הכלכליות לתמוך בילד במידת הצורך. ילד כזה גם זכאי שם לחלקו בירושת האב הביולוגי.

מבחינה ביולוגית, אין ספק שהתכונות הגנטיות של הצאצא נרכשות מהוריו, נותני תאי הרבייה – זרע האיש וביצית האשה. כמו כן ידוע שנישואי אח ואחות ביולוגיים, מעלים את הסכנה למומים קשים בצאצאיהם לאחוזים גבוהים למדי, כשהצאצאים "חשופים לתחלואה ולתמותה גבוהים ביותר"¹⁴⁶. אף שלענינו מדובר בסכנת נישואי אח ואחות מן האב ללא קרבת דם מן האם, ולכן הסיכון למומים קשים הוא יותר קטן מאשר בנישואי אחאים מלאים, חישובים גנטיים מראים שעדיין מדובר בסיכון ממשי די גבוה למומים קשים. גם עובדה זו תומכת בשימור פרטי ההורה הגנטי, בכדי לאפשר בעתיד מניעת גילוי עריות ונישואי אח לאחותו הגנטית.

מתוך הדברים עולה כי הנסיגה בדו"ח הסופי ממה שסוכם בדו"ח הביניים¹⁴⁷, אינה עולה בקנה אחד עם ערכים של נאורות, זכויות הפרט וטובת הילד. ניתן להעריך שתוך שנים ספורות נסתכל בתמיהה היסטורית על העידן הנוכחי בו נפגעת זכותו הבסיסית

144. "כי לקטין שמורה גם כן הזכות לכבוד אדם, וכי, בין היתר, רשאי הוא, לשם שמירת כבודו האישי והאנושי, ולשם הבטחת זכויותיו על פי הדין האישי ועל פי דיני הקניין, שלא לרצות להחשב לבן בלי-אב-ידוע, אלא לדרוש לדעת מי אביו ... זאת ועוד, השמירה הראויה על טובת הילד היא אחד מביטויי של קיום כבוד האדם ... ההתנגדות של קטין לאלמוניות מוצאו היא סבירה ומקובלת. הרי, יש אף הטוענים כי מותר האדם מן הבהמה, בין היתר, בידיעת האדם על מוצאו. קרי, הזכות לדעת את המוצא הישיר היא חלק מן הדרך להבטחת כבוד האדם באיזון בין זכויות גוברת זכותו של הקטין, אשר עלול להיוותר לחלוטין משולל זכות לכבודו ולטובתו ולהיפגע חמורות בזכויותיו האנושיות-האישיות והקנייניות". **השופט מאיר שמגר**, נשיא בית המשפט העליון, 1994 ע"א 5942/92 פלוני נגד אלמוני ואחרים, פ"ד מח, חלק שלישי, תשנ"ד/תשנ"ה 1994, עמ' 839-846, בפסקה 7(ג), וסיכומם של דברים בפסקה 8. צוטט גם במאמרו של הרב ד"ר **מרדכי הלפרין**, **אסיא**, שם.

145. ראה הרב ד"ר **מרדכי הלפרין**, **אסיא**, שם, שהציע לתקן נוהל רישום ממלכתי שיוכל לפחות למנוע נישואי אח ואחות, כמו בחוק תרומת ביציות הנוהג כיום במדינת ישראל.

146. 17%-38% פיגור שכלי, 37%-69% מומים מולדים, 10%-23% תמותת ילודים. ראה א' פנחס-חמיאל וב' רייכמן, 'גילוי עריות – עוון אבות על בנים', **הרפואה** כרך 121 חוב' ז-ח (אוקטובר 1991) עמ' 252-253.

147. דו"ח הביניים של ועדת אלוני, בראשות **השופט (בדימוס) שאול אלוני** (המובא בספר **אסיא**, שם, עמ' 333-349, **אסיא**, שם, עמ' 94-111), תמך בזכותו של הילד שנולד מתרומת חומר גנטי בהפריה רפואית להתחקות אחר מוצאו הביולוגי בהגיעו לגיל בגרות, לאחר קבלת ייעוץ מתאים, מבלי שיהיה בכך כדי להטיל חובות משפטיות כלשהן על תורמי החומר הגנטי. לאחר פרסום דו"ח הביניים, הפגיעו שני רופאי נשים ישראלים בפני הוועדה ומסרו כי חוק שיקבע את זכות הילד, שנולד מהזרעה מלאכותית מתורם, לקבל בהגיעו לבגרות מידע על אביו הביולוגי, יגרום בהכרח לירידה ניכרת במספר תרומות הזרע. בסופו של דבר הוועדה חזרה בה מהחלטתה

של הצאצא. מערכת החקיקה והמשפט המודרנית תעמוד ללא ספק על זכויות אדם בסיסיות כולל זכות השימור של האלמנטים המעצבים את אישיותו של האדם, כולל הזכות של כל יצור אנושי להכיר את הוריו ולהשלים את זהותו העצמית.

הרב ד"ר מרדכי הלפרין, 'שמירת מידע על הורות ביולוגית',

ספר אסיא, כרך יג, עמ' 329 ועמ' 332¹⁴⁸

נ. עד לפתרון ממלכתי של הבעיה, כדי למנוע מצב שבו אח ישא את אחותו, ונוסף על שאלת האיסור וההיתר לתרומת זרע, יש להפקיד בבית הדין את שם תורם הזרע, ובכך יצא מגדר שתוקי. כאשר יגיע הוולד לגיל נישואין, יבדקו אם לבן הזוג או לבת הזוג המיועדים יש קרבת משפחה אסורה לתורם הזרע. עם זאת, כדי להגן על סודיות תורם הזרע, יש לשמור את זהותו בסוד בבית הדין ולהגביל את הגישה למידע הזה רק לדיינים מוסמכים ומורשים.

אמנם מבחינה סטטיסטית הסיכוי לנישואי אח ואחות הוא נמוך מאוד, ואולם ייתכן שעקב הדמיון הקיים בין אחים, המשיכה ביניהם והרצון להינשא יהיו גבוהים יותר מאשר הסיכוי הסטטיסטי. ראה כאן בהערה¹⁴⁹.

פדיון הבן

נא. מצוות פדיון בן בכור – פטר רחם – נוהגת כשהאב והאם, שניהם ישראלים, לא כהנים ולא לווים. במקרה שהאם בת כהן או בת לוי, הוולד פטור מפדיון הבן¹⁵⁰.

נב. אם נולד בן בכור – פטר רחם – לאישה ישראלית מתרומת זרע גוי, הבן חייב בפדיון¹⁵¹.

והורתה לאפשר תרומת זרע אנונימית ללא מתן אפשרות לנולד מהזרעה מלאכותית מתורם זרע לדעת מי הוא אביו מולידו.

148. אסיא סה-סו (אלול תשנ"ט), עמ' 90, 93.

149. ראה מכתבה של רינה פורת, 'נישואי אח ואחות בגלל תרומות תאי רביה', ספר אסיא יג, עמ' 217 (אסיא עא-אב, שבט תשס"ג, עמ' 203) המביא תיאור מקרה של רצח שהיה בתל אביב, כאשר בחור ובחורה התאהבו, לא ידעו שהם אחים למחצה, וכאשר נודע להם – לא יכלו להיפרד. (האירוע התרחש סמוך להקמת המדינה, וקרוב לוודאי שלא מדובר באחים למחצה דרך הזרעה מלאכותית אלא כדרך כל הארץ, אלא שהאחים למחצה לא ידעו על הקרבה עד לאחר התקשרותם העמוקה.) וכן ראה הרב ראם צפרי, 'התרחשות של נישואי אח ואחות כתוצאה מתרומת זרע', ספר אסיא, שם, עמ' 218–219 (אסיא עז-עח, טבת תשס"ו, עמ' 195–196) שהביא מקרה שהתרחש בארה"ב, שתרומת זרע מאותו אדם לשתי נשים, גרמה לכך שאחת ילדה בן והאחרת ילדה בת. הילדים הללו הכירו והתכוונו להינשא. כל הנפשות הפועלות היו יהודיות: תורם הזרע, אם הבת, אם הבן, וגם שני הבעלים המאמצים. הרופא הגוי שטיפל בשתי האמהות בזמנו הקפיד לתעד כל טיפול, כולל רישום של תורם הזרע. הוא שמר על קשר עם האימהות, וקבל משתיהן עדכון על החתונה המתקרבת של האחים למחצה. הרופא קלט את חומרת העניין, החל בבירורים משפטיים, ובמקביל פנה בשאלת רב, מכיוון שכל הנפשות הפועלות היו יהודיות. השאלה הייתה: האם מוטל עליו להודיע את העובדה הנוראה כדי להצילם מאיסור כרת. הרב הנשאל פנה אל הרב מאיר ארנסט, עורך המאור, שהשיב לו שבוודאי עליו להודיע לזוג הצעיר. הנתונים מופיעים בהמאור שנה כד, קונטרס ו (רה), תשל"ב, עמ' 21–22, וכן מובא דיון גם בגיליון הבא אחריו.

150. שלא כמו בת כהן שנבעלה לגוי, שהבן חייב בפדיון כיוון שאמו נתחללה, שלחן ערוך, יורה דעה, סימן שה, יח. וראה מנחת שלמה תנינא, סימן קכד. ושו"ת שבט הלוי, חלק ג, סימן קעו.

151. גם בן ישראלית מגוי חייב בפדיון הבן, ראה שלחן ערוך, שם.

נג. אף שמעיקר הדין החובה היא על הבן עצמו לכשיגדל, אין להמתין, ויש לזכות את הקטן ולפדותו כשהוא בן שלושים יום¹⁵².

נד. כיון שבמקרה המתואר כאן רוצים לפדות את הילד, אך אין אב שיפדה אותו, ובעל האישה שרוצה לפדות את הילד בעצמו - כדי שלא ייודע שהוא אינו האבא - אינו מוסמך לכך, יש להקים בית דין שימנה את בעל האישה לשליח בית הדין כדי לפדות את הילד¹⁵³.

נה. אם האם ישראלית, והשתמשו בזרע שמקורו לא ידוע, וילדה בן פטר רחם, יש ספק האם הבן חייב בפדיון, שמא אביו ישראל או גוי, או שמא פטור מפדיון, שמא אביו כהן או לוי. במקרה כזה נחלקו הפוסקים. יש מי שהורה שיפדוהו בלי ברכה¹⁵⁴. ויש מי שהורה שמעיקר הדין הבן פטור מפדיון, שהמוציא מחברו עליו הראיה¹⁵⁵, ואם רוצים להחמיר על עצמם יכולים לפדותו בלא ברכה¹⁵⁶.

נו. אם הבעל הוא כהן או לוי ונולד לזוג בן בכור מתרומת זרע גוי¹⁵⁷, הילד חייב בפדיון. במצב כזה עלולה להתגלות העובדה שהבן אינו של בעל האישה, אלא מתרומת זרע, עובדה שבני הזוג מנסים, בדרך כלל, להסתיר ככל יכולתם. אפשר לנסות לפתור בעיה

152. מצוות פדיון הבן מוטלת על אביו (שלחן ערוך, שם, א). אם אין אב, האם אינה חייבת לפדות את בנה, והמצווה מוטלת על הבן לפדות את עצמו כשיגדל (שם, ב; טו). נחלקו הפוסקים האם בית דין יכולים לפדותו כשאינו האב נמצא. יש שפסקו שבית דין לא יכול לפדותו, ואין אומרים כאן את הכלל 'זכין לו לאדם שלא בפניו' (שו"ת הריב"ש, סימן קלא; רמ"א, שם, י; טורי זהב, שם, ס"ק יא; קצות החושן, סימן רמג, ס"ק ז). לעומת זאת, יש פוסקים שלדעתם בית דין יכול לפדות את הבכור מדין זכין לו לאדם שלא בפניו (צידה לדרך על פרשת בא, פרק יג, יג, מובא בטורי זהב, שם; שפתי כהן, שם, ס"ק יא, ובנקודות הכסף, שם). למעשה פסק בשו"ת חתם סופר (יורה דעה, סימן רצה), שבית דין יפדו את הקטן בברכה ללא שם ומלכות, שמא יישכח העניין, וכאשר יגדל הילד יפדה את עצמו שוב מספק. במקרה המתואר כאן, יש בעיה לספר לילד שנולד מתרומת זרע. לכן נראה שיש לסמוך בעניין זה על דעת שפתי כהן, שבית דין יפדו את הילד. שבט הלוי, חלק ג, סימן קעו. שו"ת שאגת כהן, חלק ב, סימן לג.

153. כך נוהגים למעשה רבני פוע"ה כשמעורר צורך כזה, על פי הדרכותיהם של הרב מרדכי אליהו והרב זלמן נחמיה גולדברג. כך לא מתגלה העובדה שהילד נולד מתרומת זרע. וראה שו"ת שאגת כהן (שם בסוף הסימן), נוסח מינוי לשליחות כזאת.

154. הרב מרדכי אליהו, תשובה לשאלת הרב בנימין דוד, טבת תשס"ג, שו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 284.
155. הרב יצחק זילברשטיין, הרב דוב ליאור (תשובתו הובאה גם בשו"ת דבר חברון, חלק ג, סימן קמה), הרב אביגדור נבנצל, בתשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 282-285. בתשובה מאוחרת יותר (ז' באייר תשע"ב, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 284) כתב הרב ליאור, שכאשר מדובר בתרומת זרע שנעשתה בניגוד להלכה, כגון אצל פנויה, אין להזדקק כלל לשאלה, כיוון שתשובה עלולה להתפרש בטעות כהכשרת המעשה.

156. הרב יצחק זילברשטיין, בתשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 282-283. הרב זילברשטיין נתן עצה שיברכו כדרך הלימוד. הרב אביגדור נבנצל, בתשובה לשאלה הנ"ל (שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 285), כתב שהילד יכול לפדות את עצמו כשיגדל. מקרים כאלה לא אמורים לקרות למי שקיבלו תרומת זרע בהיתר הלכתי, כיוון שהיתר הלכתי מותנה בכך שהזרע שבו משתמשים יהיה מגוי, כפי שנכתב לעיל, עמ' 433. אם בכל אופן אירע מקרה כזה, כדי למנוע שאלות מביכות - מדוע לא מברכים על הפדיון, אפשר שבני הזוג ירמזו שלפני הריון הבן הייתה לאישה (כביכול) הפלה הגורמת לספק אם יש לברך על הפדיון. ראה שו"ת יביע אומר, חלק ח, יורה דעה, סימן לב, שהתיר משום שלום בית לפדות בברכה, גם כשברור שאין צורך לפדות כלל.

157. כגון שלא ביצעו ברירת עוברים (PGD) לבחירת נקבה בלבד. התייחסות לברירת עוברים במקרה כזה הובאה לעיל, פרק נא - 'ברירת מין העובר', עמ' 378.

זו אם יפדו את התינוק בסתר, מבלי שיתגלה הדבר לשום אדם, ויגלו רק לכהן הפודה על כך¹⁵⁸.

נז. במקרה שהורים לא סיפרו לבתם שנולדה מתרומת זרע מגוי, כאשר היא מיוחסת בטעות לבעל אמה הכהן או הלוי, ועתה ילדה בן בכור שצריך פדיון, אך הבת היולדת ובעלה אינם יודעים זאת, והם סבורים בטעות שהבן פטור מפדיון כדין הנולד מבת כהן או בת לוי, הסבתא של התינוק ובעלה יכולים להסדיר את פדיון הבן בסתר, גם ללא ידיעת הורי התינוק, לאחר קבלת הסמכה מתאימה מבית הדין, כפי שהובא בהלכה הקודמת. החובה העקרונית של פדיון הבן מוטלת על אבי הבן, אך ניתן לזכות לאדם גם שלא בפניו. הדרכה מעשית לפדיון שלא על ידי האב, הובאה לעיל, הלכה נד.

התייחסות נוספת לפדיון הבן של מי שאביו אינו ידוע תובא להלן בכרך השלישי, פרק עה – 'פדיון הבן', עמ' 361.

התייחסות להשתלת אשכים תובא להלן בכרך הרביעי, פרק צד – 'ניתוחים באברי המין הגבריים', עמ' 165–171.

158. וראה שו"ת שבט הלוי (חלק ג, סימן קעו), שכתב שיש לדון לעניין ברכה גם בתרומת זרע גוי. ראה לעיל בפסקה 'בעל האישה כהן או לוי', עמ' 449, שאם בעל האישה כהן, יש לספר לבן שהוא נולד מתרומת זרע כדי למנועו מתקלות.